

<p>قیمت اشتراک سالانه در ایران یک تومان در سایر ممالک پنج فرانک</p>	<h1 style="font-size: 2em; margin: 0;">کافه</h1> <p style="font-size: 1.5em; margin: 0;">۱۳۲۴</p>	<p>این روزنامه هر دو هفته یکبار نشر میشود عنوان مراسلات Redaktion Kaveh: Berlin-Charlottenburg. Leibnizstr. 64</p>
---	---	--

* * * Jahrg. 3 • Nr. 31 32 • 15. Oktober 1918 * * * هجری ۱۳۳۷ = ۹ محرم یزدگردی ۱۲۸۸ خرداد ماه ۱۲۸۸ * * * سه‌شنبه ۵ خرداد ماه ۱۲۸۸ * * *

استمهال در اقساط قروض ایران

چندی پیش سالنامه رسمی انگلیسی سنه ۱۹۱۷ میلادی موسوم به «The Statesman's year-Book 1917» فهرستی از قروض خارجی دولت ایران درج کرده بود و در آن فهرست قروض ایران را بقرار ذیل تعداد میکند:

قروض	مبلغ اصلی بلیره انگلیسی	آنچه فعلاً بر ذمه دولت ایران باقی است بلیره انگلیسی
۱ - قروض روسی بتزیل صدی پنج سال ۱۹۰۰ و ۱۹۰۲ میلادی	۳'۴۳۹'۰۰۰	۳'۱۴۷'۵۶۴
۲ - قروض روسی یک کاسه شده بتزیل صدی هفت سال ۱۹۱۱ میلادی	۱'۱۱۱'۱۰۰	۸۲۵'۴۴۰
مجموع	۴'۵۵۰'۱۰۰	۳'۹۷۳'۰۰۴

قروض	مبلغ اصلی بلیره انگلیسی	آنچه فعلاً بر ذمه دولت ایران باقی است بلیره انگلیسی
منقول از ستون پیش	۴'۵۵۰'۱۰۰	۳'۹۷۳'۰۰۴
۳ - قرض هندی بتزیل صدی پنج	۳۱۴'۲۸۱ لیره و ۱۶ شلینگ و ۴ پنس	۲۵۵'۷۹۹ لیره و ۶ شلینگ و ۸ پنس
۴ - قرض بانک شاهنشاهی بتزیل صدی پنج	۱'۲۵۰'۰۰۰	۱'۲۴۶'۸۷۵
۵ - مساعده‌های انگلیسی از سنه ۱۹۱۲ تا ۱۹۱۴ میلادی بتزیل صدی هفت	۴۹۰'۰۰۰	۴۹۰'۰۰۰
۶ - مساعده‌های انگلیسی سنه ۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ میلادی	۳۶۰'۰۰۰	۳۶۰'۰۰۰
	۶'۹۶۴'۲۸۱ لیره و ۱۶ شلینگ و ۴ پنس (۱)	۶'۳۲۵'۶۷۸ لیره و ۶ شلینگ و ۸ پنس

(۱) حاصل جمع از روی صورتی که در دست ماست عیناً توشه شد ولی صحیح آن ۴-۱۶-۳۸۱-۶'۹۶۴ است.

سالنامه مذکور در ذیل این حساب میگوید:

«حسابهای فوق صورتی از آنچه دولت ایران بایستی مقروض باشد تصویر میکند و گرنه اقساط لازم الأداء بواسطه تنزل عایدات گمرکات که محل و ضمانت تأدیة آنهاست هنوز تماماً پرداخته نشده. مثلاً از بابت قرض شماره ۲ از ماه ژوئیه فرنگی ۱۹۱۴ (۷ شعبان - ۸ رمضان ۱۳۳۲) باین طرف چیزی تأدیة نشده. از این قرار قرض حقیقی بالغ به ۹۵۹،۷۲۵ لیره است (بجای ۸۲۵،۴۴۰ لیره). تفصیل قرض شماره ۶ هم از این قرار است که در ماه سپتامبر فرنگی ۱۹۱۵ (۲۱ شوال - ۲۱ ذی القعدة ۱۳۳۳) دولت انگلیس مصمم شد که بایران بتوسط یک مساعده دیگری بمبلغ ۳۰،۰۰۰ لیره انگلیسی ماهانه ابتدا از ماه ژانویه فرنگی ۱۹۱۵ (۱۴ صفر - ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۳) رعایت و کمک بکند. این مساعده باستتسای ۲۳۰،۰۰۰ لیره کاملاً پرداخته شده. در خصوص مدت این مساعده که تا کی این ماهانه مداومت خواهد داشت و یا در خصوص ترتیب پس دادن این وجه هنوز هیچ قراری داده نشده است.»

چون تعمیری که سالنامه مزبور از این ماهی ۳۰،۰۰۰ لیره اخیری کرده بکلی با ترتیب حقیقی آن فرق دارد لهذا مناسب دانستیم که شرح مختصری راجع باین مسئله درج کنیم.

مسئله ماهی ۳۰،۰۰۰ لیره که در زمان جنگ بدولت ایران عاید میشد بعنوان قرض نبوده بلکه بعنوان استمهال در اقساط قروض و باسم مُراتریوم^(۱) بوده و تفصیل آن از این قرار است که بواسطه اختلالی که در امور مالیة ایران از حیث عایدات و مالیات و غیره بسبب جنگ دنیائی و عملیات دول محارب در خاک ایران روی نمود دولت ایران از اوایل جنگ بصدد استفاده از حق استمهال (مُراتریوم) افتاده و موافقت دولتهای روس و انگلیس را طلبید که تأدیة اقساط استهلاک و تنزیل قروض خود را در مدت جنگ معوق داشته و آنچه که هم از اول جنگ باینطرف گرفته شده مسترد دارند. و بدین مقصود در ۱۳ رجب ۱۳۳۲ یادداشتی بآن دولتها فرستاده و در ضمن تقاضای چند مسئله اساسی دیگر مهلت در تأدیة اقساط قروض را نیز تا ۲۱ شعبان ۱۳۳۶ خواش کرد. در ۱۸ رجب یعنی ۵ روز بعد دولت ایران باز یک یادداشت دیگر برای توضیح این فقره بدو دولت فرستاد و در آن تقاضا کرد که عایدات گمرکات دولت که فعلاً کمتر از ۲۰۰،۰۰۰ تومان بود تا ۲۱ شعبان ۱۳۳۶ بکلی بدولت ایران واگذار شود و اقساط معوقه استهلاک قروض دولت با تنزیل آن پس از تاریخ مزبور تأدیة شود.

بعد از یک سال مذاکره و مکاتبه آن دو دولت بدو خواستند این موافقت را بعنوان مساعده (آوانس)^(۲) بعمل آورند و در مقابل آن تقاضاهائی بنمایند. دولت ایران این ترتیب را که متضمن قبول بعضی شرایط بود نپذیرفت. بالأخره دو دولت در زمان رئیس الوزرائی میرزا حسن

خان مستوفی الممالک در نتیجه ملاقات مفصلی که مشار الیه در ۲۱ شوال ۱۳۳۳ از سفیر روس و ۲۲ شوال همان سال از سفیر انگلیس کرد قبول تعویق اقساط قروض راضی شده بموجب مراسله مورخه ۸ ذی الحجة ۱۳۳۳ سفارت انگلیس و مراسله مورخه ۱۸ ذی الحجة ۱۳۳۳ سفارت روس تقاضای دولت ایران را پذیرفتند بدین قرار که از طرف دولتهای خود اظهار کردند که آنچه از عایدات گمرک از بابت اقساط قروض پرداخته میشد از ۵ جمادی الأولى ۱۳۳۳ که مصادف باعید نوروز ایران است^(۱) یعنی قریب هفت ماه پیش از انعقاد این قرار داد تا یک ماه بعد از صلح عمومی ماه بماه بخزانة دولت عاید گردد و تعهد کردند که اقساط هفت ماه گذشته را هم که از گمرک در یافت داشته اند بتدریج مسترد دارند و لهذا اسم آن را «استمهال شامل بر ماضی»^(۲) گذاشتند ولی دو دولت شرط کردند که از وجوه گمرکات که بمصرف تأدیة اقساط بایستی برسد فقط آن مقدار باختیار دولت ایران میگذارند که از ماهی ۳۰،۰۰۰ لیره انگلیسی تجاوز نکند باین ملاحظه که در موقع انعقاد قرار داد استمهال میزان متوسط مبلغ قسط ماهیانه استهلاک و تنزیل قروض تقریباً ۱۶۶،۰۰۰ تومان بود که معادل ۳۰،۰۰۰ لیره میشد^(۳). لکن طولی نکشید که لیره انگلیسی تنزل فاحش کرد و بانک شاهنشاهی که از طرف دو دولت مأمور پرداخت وجوه استمهال بود باستناد همین قید ۳۰،۰۰۰ لیره در قرار داد و بدون توجه بمفهوم حقیقی آن و موقع انعقاد قرارداد همیشه وجه استمهال را بقیمت ۳۰،۰۰۰ لیره میپرداخت و بدین قرار قسط استمهال ماه بماه تخفیف یافت و عاقبت به ۸۰،۰۰۰ تومان و کمتر از آن نیز رسید.

از تاریخ انعقاد این قرار داد معادل همین ۳۰،۰۰۰ لیره را بانک شاهنشاهی که از طرف هر دو دولت روس و انگلیس مأمور این کار بود در هشتم هر ماه فرنگی بدولت ایران میفرستاد (باین معنی که عایدات گمرکات ایران که بموجب مقاوله نامه قروض ایران مستقیماً و تماماً بندوق بانکهای روسی و انگلیسی وارد میشد و دو بانک مزبور هر ماه یا شش ماهه از مجموع عایدات اقساط استقراضی خود را دریافت داشته و باقی

(۱) در متن مراسله جوابیه سفارت روس «از ۸ ماه مارس سال جاری تا یکماه بعد از جنگ» نوشته شده که آن تاریخ بحساب روسی مطابق با نوروز ایرانی میشود. لکن عجب در این است که در مراسله جوابیه انگلیس هم که صورت آن در روزنامه کوبک ایران شماره ۲۱ طبع شده باز «از ۸ ماه مارس سال جاری» نوشته شده که در این صورت ۱۳ روز قبل از نوروز و مطابق ۱۷ برج حوت میشود. و در یادداشتی که منشور الملک از طرف رئیس الوزرا در حدود غرة شوال ۱۳۳۵ برای استدلال و اثبات اینکه اقساط استمهال باید مطابق میزان اولی با تومان (تقریباً ۱۶۶،۰۰۰ تومان) پرداخته شود نه مطابق میزان تسعیر ۳۰،۰۰۰ لیره بدو سعادت داده راجع بمبداء تاریخ استمهال شامل بر ماضی عبارت «از ۸ ماه ژانویه سال جاری تا یکماه بعد از انعقاد صلح» بیان میکند لهذا حقیقت امر کاملاً روشن نمیشود.

(۲) Moratorium retroactif

(۳) و مقصود آن بود که اگر گمرکات تا این میزان یا کمتر از آن وصول کرد کاملاً بدولت ایران برسد و اگر بیشتر وصول کرد فاضل آن مبلغ را دو دولت از بابت اقساط طلبهای خود مأخوذ داشته و محسوب دارند.

بی اطلاع آنها انجام یافته بود رأی دادند.^(۱) علاوه بر این باز از قراین مفهوم میشود در صورتی که تأدیة اقساط استمهال «شامل بر ماضی» را دو سفارت بتاريخ ۸ و ۱۸ ذی الحجه ۱۳۳۳ فقط برای چند ماه که از اول سال ایرانی (اول حمل = ۵ جمادی الأولى ۱۳۳۳) تا ۵ ذی القعدة ۱۳۳۳ (اول ماه سپتامبر روسی) که تاریخ مذاکره اخیر نتیجه بخش مستوفی الممالک با سفارت روس در این باب بود قبول کرده بودند گویا نظر بخواهش نازده هیئت وزرای سپهسالار اعظم و یا بجهت دیگری بعدها استمهال «شامل بر ماضی» تا اول سال ۱۹۱۵ میلادی (۱۴ صفر ۱۳۳۳) عقب برده شده و اقساط هشت ماهه سابقه را (صفر - شوال) پرداخته اند.

بعد از چندی که اساس هیئت مختلط مالی استحکامی یافت و دولت روس و انگلیس موقع را مناسب و وزرای وقت را موافق دیدند بصدد توسعه اختیارات هیئت مختلط بر آمده و خواستند آنرا کاملاً یک هیئت نظارت تاممهای در مالیه مملکت با اختیارات فوق العاده بسازند شبیه بهیئت نظارت مالی که فرانسه و انگلیس در مصر پیش از شورش عربی داشتند و بدین قرار یکباره مصمم شدند تغییرات اساسی در کار ایران داده آن مملکت را معنی در تحت حمایت خود درآوردند و لهذا یادداشت مشترک الأفضائی مورخه غره ماه شوال ۱۳۳۴ (مطابق با غره ماه اوت فرنگی ۱۹۱۶ میلادی)^(۲) بدولت ایران داده و تقاضا کردند که قوای نظامی و مالی ایران بدست آنها داده شود باین ترتیب که بواسطه یک صورت حکم دولتی که ضمیمه یادداشت خود کرده و صادر کردن آنچنان حکم رسمی را از دولت میخواستند تقاضا کردند که همه امور مالی ایران بالتام با اختیار مطلق هیئت مختلط مالی داده شود و بعلاوه روس و انگلیس در شمال و جنوب ایران قوای نظامی از ایرانیان در زیر اداره صاحب منصبان روس و انگلیس تشکیل دهند. عتده این قشون را فعلاً ۱۱۰۰۰ نفر در جنوب قرار دادند که با صاحب منصبان انگلیس و تجهیزات انگلیسی از هر قبیل و پول انگلیس تا آخر جنگ حالیه تشکیل داده شود و در شمال هم از طرف روسها فوج قزاق ایرانی تا ۱۱۰۰۰ نفر افزوده شود کاملاً بهمان ترتیب. و ضمناً در مقابل این تقاضا وعده دادند که ماهانه ۲۰۰،۰۰۰ تومان بعنوان مدد خرج و اعانه بدولت ایران کارسازی کنند یعنی با اختیار هیئت مختلط مالی بگذارند. ولی خان سپهسالار اعظم (سپهدار سابق) هم که رئیس الوزرای وقت بود خودش شخصاً بدون تحصیل رأی هیئت وزرا و بیخبر از اعلیحضرت شاه در ۶ شوال ۱۳۳۶ جوابی بیادداشت مزبور نوشته و تکلیف دو

(۱) اسناد رسمی جلسه مزبور هیئت وزراء با اسم «جلسه ۲۵ جمادی الآخرة مطابق ۷ ثور» ذکر میکنند. ۲۵ جمادی الآخرة ۱۳۳۴ مطابق است با ۲۹ آوریل ۱۹۱۶ فرنگی و جواب دولت ایران بدو سفارت بزبان فرانسه در ۲۷ آوریل فرستاده شده است لکن ۷ ثور مطابق ۲۷ آوریل است و چنان بنظر میاید که اگر سهوی در تاریخ شده باشد در تاریخ ماه عربی نشده است.

(۲) معلوم نیست این یادداشت که مورخه غره ماه اوت فرنگی است بجهت معروف بیادداشت چهارم ماه اوت شده و وزارت خارجه ایران همیشه و حتی خود سفرای روس و انگلیس هم آنرا با اسم بیادداشت چهارم اوت ذکر کرده اند.

مانده را با اختیار و حواله دولت ایران میگذاشتند حالا بنا شد آن اقساط را که در موقع انعقاد قزاق داد استمهال معادل تسعیر ۳۰،۰۰۰ لیره بتومان بود از بابت طلب خود مأخوذ نداشته و بدولت رد کنند. لکن اقساط استمهالی هفت ماه سابق بر تاریخ قرار داد ذی الحجه ۱۳۳۳ را با آنکه در همان سند و قرار داد تعهد کرده بودند پرداخته و تعلق کردند و دولت ایران ناچار بود متصل در این باب یاد آوری و اصرار بکند. عبد الحسین میرزای فرمانفرما در زمان رئیس الوزرائی خودش در ۳ ربیع الثانی ۱۳۳۴ و ولی خان سپهسالار اعظم در اوایل رئیس الوزرائی خودش در جمادی الأولى ۱۳۳۴ در این باره مکاتبه و اصرار کردند و نتیجه آن شد که دو دولت در ۱۸ جمادی الآخرة ۱۳۳۴ بموجب مراسله متحده المضمون از دولت ایران تقاضا کردند که یک هیئت تقشیش مالی مختلطی (کمیسیون)^(۱) تشکیل کنند که این وجوه (اقساط استمهال سابق بر قرار داد) بتوسط آن صرف شود. اکبر میرزای صارم الدوله وزیر امور خارجه آن عهد در جوابی که بتاريخ ۲۳ جمادی الآخرة ۱۳۳۴ باین تقاضا داده تشکیل هیئت مختلط را برای نظارت در خرج پول استمهال قبول کرده و حتی این هیئت وزرای ییمبالا از تقاضای دو دولت نیز بالاتر رفته و در جواب خودشان قید «شامل بر ماضی» را حذف کرده و بهمین واسطه حق تقشیش و نظارت هیئت مختلط معلوم را در کلیه وجوه استمهالی (نه اقساط سابق بر قرار داد چنانکه تقاضا شده بود) قبول کردند و سفارت روس در جوابی که بتاريخ ۲۴ جمادی الآخرة همان سال باین قبول نامه اکبر میرزا داده پس از اظهار نهایت شغف و تشکر فوراً عضو روسی هیئت مختلط را که دولت روس تعیین کرده یعنی مارک مودل^(۲) کفیل امور بانک استقراضی را معرفی کرد. بدین ترتیب یک هیئت مختلط نظارتی برخلاف قوانین اساسی مملکت تشکیل یافته و در زیر ریاست هینسنس^(۳) بلژیکی مدیر گمرکات ایران هر روز بتوسعه اقتدار خود کوشید و از مسئله استمهال که مستوفی الممالک برای گشایش امور مالی ایران بتحصیل آن کامیاب شده بود از ییمبالائی جانشینان او نتیجه نا مناسب و مضری پیدا شد. و از قراین چنان معلوم میشود که سپهسالار اعظم و اکبر میرزا پس از نوشتن مراسله مزبور بسفارت انگلیس و روس و دریافت جواب از آنها مشعر بر تعیین نمایندگان خودشان برای عضویت هیئت مزبور بصدد اقتادند که تحصیل موافقت سایر اجزای هیئت وزراء نیز نموده و از آنها کتباً سند همراهی بودن و تصویب بگیرند زیرا بتاريخ ۲۵ جمادی الآخرة یعنی یک روز بعد از رسیدن جواب دو سفارت مبنی بر تشکر و تعیین نمایندگان خودشان هیئت وزرا جلسه مخصوصی برای شور در تصویب و یا رد تقاضای دو دولت در باب تشکیل هیئت مختلط و جواب کتی دادن بدو سفارت در این باب تشکیل داده و پس از مذاکرات زیاد تصویب کردند که تقاضای دو سفارت قبول شود (یا سپهسالار و اکبر میرزا تصویب سایرین را گرفتند). و وزرای دیگر بی خبر از حقیقت واقعه بکاری که

Commission (۱) Mare Modele (۲) Hénussens (۳)

استمهال به ۸۰۰۰۰۰ تومان رسیده بود علماً السلطنه در این باب سخت عنوان کرد که باید در موضوع استمهال بمفهوم حقیقی آن قرارداد عمل شود یعنی آنچه همان وقت بتومان پرداخته میشد که در واقع معادل کل عایدات گمرکات ایران بود همان مقدار پرداخته شود که معنی استمهال در کلیه اقساط قروض صادق آید نه آنکه فقط در یک قسمتی از اقساط (که معادل تسعیر سی هزار لیره باشد) استمهال بعمل آید و باقی را باز بانگهای روس و انگلیس از بابت اقساط قروض دریافت دارند. ضمناً دولت ایران هم بهمین جهت و هم بجهت خلاصی از هیئت مختلط که محض برای نظارت در وجوه استمهال منعقد بود اصلاً از یک ماه پیش از انفصال هیئت وزرای وثوق الدوله یعنی از ماه مه فرنگی ۱۹۱۷ (۹ رجب ۱۳۳۵) باین طرف از اخذ وجوه ماهانه استمهال امتناع کرده بود و هیئت وزرای علاء السلطنه هم که جانشین آنها شدند بهمان فراد وجوه استمهال را در یافت نکرده و مواجب و مقرری اجزای هیئت مختلط را هم نپرداخت. مذاکرات دولت با دو سفارت درباره اصلاح کار مبلغ اقساط استمهال برای بهم زدن میزان تسعیری سی هزار لیره و پرداخته شدن مبلغ اصلی موقع قرارداد بطول انجامیده و بجائی نرسید. هیچ یک از طرفین باستدلالات طرف متقاعد نشد و در این بین دو سفارت در ۷ ذی القعدة ۱۳۳۵ مراسله بدولت فرستاده و جداً خواستار تأدیة مواجب اجزای هیئت مختلط شدند که ظاهراً ماهی به ۴۰۰۰ تومان بالغ میشد. در جوابی که علماً السلطنه بتاريخ ۱۱ ذی القعدة ۱۳۳۵ باین مراسله داد جداً از پرداختن مواجب بهیئتی که وجود آن بکلی برخلاف حیثیت و استقلال دولت است امتناع کرده و قبول آنرا خارج از امکان نامید. و اگرچه دو سفارت در مراسله جوابی بتاريخ ۳ ذی الحجة ۱۳۳۵ باز در این باب اصرار کرده و سعی نمودند دلایل دولت ایران را در آن خصوص رد کنند ولی هیئت وزرای علاء السلطنه تن بمذعیات آنها نداد و همین طور کار هیئت مختلط لنگ ماند و پس از انقلاب بالشویکی در روسیه معلوم است که اصرار روسها در دنبال کردن مسئله کمتر شد و همه بیحسابی و تعدی بمعهده انگلیس ماند که خود را حامی آزادی ملل ضعیف بشمارد و از آن تاریخ بعد هم چون هیئت دولت همیشه از وطن پرستان درجه اول مملکت تشکیل یافته بود مشکل است که پیشرفتی در کار هیئت مختلط مالی و اقساط استمهال برخلاف مصالح ایران شده باشد.

برگردیم بسر صورت قروضی که سالنامه انگلیسی میدهد در آنجا از صورت مزبور که مقدار باقی از هر یک از قروض ذکر شده اگر مقصود مقداری است که در تاریخ ثبت آن جدول فعلاً قرض دولت ایران بوده است (با ملاحظه آنکه اقساط قروض در زمان جنگ کاملاً پرداخته نشده) در آن صورت اقساط استمهال ماهی سی هزار لیره در آن مبلغ داخل است و شمردن آن بصیغه جداگانه باطل و اگر مقصود آنست که در صورتیکه دولت ایران پرداخت اقساط قروض را بعنوان استمهال تعویق نمی انداخت و در سر موعد تأدیة میکرد باقی مانده هر یک از قروض مطابق صورت مزبور میشد در این صورت باید فقط

دولت را قبول کرد و بلا فاصله سیر پرسی سایکس^(۱) را ریاست قوای جنوب که بایست تشکیل شود معرفی کرد. در این بین اعلیحضرت همایونی سپهسالار را معزول فرموده و میرزا حسن خان وثوق الدوله را ریاست وزرا برگماشتند. وثوق الدوله ابتدا سعی کرد که این قرارداد مورخه ۶ شوال سپهسالار را با دوسفارت بهم بزند لکن در آنچه متعلق بتشکیلات قشونی بود هیچ فایده نداد و هر دو دولت مخصوصاً انگلیسها بدون اعتنا با اعتراضات دولت ایران شروع بعملیات کرده و بتفصیلی که معلوم است قشون مزبور را بعنوان «پلیس جنوب» تشکیل دادند و بدبختانه وثوق الدوله نیز بالأخره مجبوراً این تشکیلات را برسمیت شناخت بشرط آنکه بعد از جنگ قراری در ترتیب و تقیر آن داده شود لکن از آنطرف دولت ایران در شناختن اختیارات هیئت مختلط و دادن مالیه مملکت بدست آن تعلق کرد و هرچه سفرای روس و انگلیس زور آوردند تن در نداد بالأخره در ۲۸ ربیع الاول ۱۳۳۵ آن دو سفارت یادداشت مشترک الأمضائی بدولت ایران فرستاده و گفتند که در صورتیکه در پنج ماه و نیم گذشته از تاریخ قرارداد ۶ شوال ۱۳۳۴ باینطرف این دو دولت اعانه ماهیانه ۲۰۰،۰۰۰ تومانی مقرره را مرتباً بدولت ایران رسانیده‌اند و بتشکیلات قشونی مذکور در قرارداد مزبور شروع کرده‌اند هنوز دولت ایران تکالیف راجعه بهیئت مالیه مختلط را انجام ن داده است و تهدید کردند که اگر تا ۸ ربیع الثانی ۱۳۳۵ دولت ایران این امر را انجام ندهد دیگر وجه ماهانه پرداخته نخواهد شد و اگر دولت باز بیشتر در اجرای مواد قرارداد اجمال کند آنوقت دوسفارت رأی قطعی و آخری دولتهای خودشان را بایران ابلاغ خواهند کرد. دولت ایران در ۷ ربیع الثانی جوابی قطعی باین یادداشت داده و باز تقاضای دو دولت را رد کرده و مسئله را ختم نمود.

چنان بنظر میاید که از همان تاریخ دیگر ماهانه اعانه موقوف شد و دولت ایران هم زیر بار ترتیبات هیئت مختلط نرفت و بعد که هیئت وزرای مرحوم میرزا محمد علی خان علاء السلطنه^(۲) سر کار آمد دیگر بطریق اولی ابتدا زیر بار مضامین قرارداد منحوس نرفته هیئت مختلط را از کار انداخته که سهل است تشکیلات قشون جنوب را هم نشاخت و نهایت جد و جهد را در بهم زدن آن بعمل آورد و نزدیک بکامیابی رسیده بود.

هیئت وزرای علاء السلطنه از روزیکه بسر کار آمد با کمال جد و استقامت فوق العاده شروع بسی در ابطال مضمون قرارداد سپهسالار مورخه ۶ شوال ۱۳۳۴ کرده و در برانداختن هیئت مختلط مالی سعی تمام کرد و چون بتدریج بواسطه تنزل فوق العاده نرخ لیره مبلغ اقساط استمهال هم که حد اکثر آن سی هزار لیره انگلیسی معین شده بود تنزل فاحش کرده و تقریباً از ۱۶۶،۰۰۰ تومان نرخ زمان انعقاد قرارداد

Sir Percy Sykes (۱)

(۲) بموجب اخباریکه در جراید انگلیسی دیده شد علاء السلطنه در ۱۵ رمضان

۱۳۳۶ مرحوم شده است.

اقساط استقراض را بانک حق الزحمه میگیرد. در این فرض شرط شده بود دولت ایران تمام قروض خود را بخارجه و از آنجمله قرض بانک شاهنشاهی (فقره ۱) و قروض دیگر خود ببانک مزبور و بانک تجارتی بین الملل مسکو که شعبه در طهران داشت بپردازد. از اصل این قرض در غره ربيع الثاني ۱۳۳۶ که مطابق اول سال روسی ۱۹۱۸ است قریب ۲۱'۶۲۳'۶۲۳ منات قطع نظر از استمهال بر ذمه دولت باقی بوده است.

۳ - قرض طلای دوم روسی سنه ۱۳۲۰ بمبلغ ۱۰'۰۰۰'۰۰۰ منات روسی.

این قرض در روزهای آخر سال ۱۳۱۹ یا اوایل ۱۳۲۰ عقد شده ولی فعلاً تعیین روز تاریخ انعقادش برای ما میسر نگردید، این قرض در شرایط عیناً مثل قرض سابق روسی (فقره ۲) بود بجز آنکه یک امتیاز خارجی یعنی راه عرابه رو جلفا و تبریز تا قزوین نیز جزو شرایط آن بود و پیش از ۲۴ محرم ۱۳۳۰ دولت ایران حق پس دادن نداشت و سالانه ۵۱۴'۰۰۶ منات و ۲۰ کیک برای تأدیة اقساط استهلاك اصل و فرع آن لازم بود. در غره ربيع الثاني ۱۳۳۶ که مطابق اول سال روسی ۱۹۱۸ است از اصل این قرض ۹'۶۸۹'۵۵۲ منات بر ذمه دولت باقی بود.

۴ - قرض طلای هندی سنه ۱۳۲۱ و ۱۳۲۲ بمبلغ ۲۹۰'۰۰۰'۰۰۰ لیره انگلیسی.

این قرض بتزویل صدی پنچ و بی نزول یعنی صدی توسط بانک شاهنشاهی گرفته شده بضمانت و گروی عایدات شيلات سواحل بحر خزر و در صورت عدم کفایت آن عایدات پست و تلگراف ایران و در صورت عدم کفایت آن نیز عایدات گمرکات فارس و اهواز و بنادر خلیج فارس. سالیانه ۲۳'۲۷۰ لیره انگلیسی و ۷ شلینگ از بابت اصل و فرع آن بایستی کارسازی میشد. ظاهراً ۱۹۰'۰۰۰'۰۰۰ لیره انگلیسی از این قرض یک مرتبه و ۱۰۰'۰۰۰'۰۰۰ لیره دیگر آن در سال بعد گرفته شده و بعد برای هر دو قسمت روی هم رفته (یعنی ۲۹۰'۰۰۰'۰۰۰ لیره) یک جا ترتیب و قراری داده و یک فقره قرض شده. تاریخ قرار داد این قرض ۲۰ ماه جمادی الآخره سنه ۱۳۲۲ است (مطابق غره ماه سپتامبر فرنگی ۱۹۰۴ میلادی (۱)) اقساط این قرض بایستی همه ساله در ۱۵ برج حمل (۴ ماه آوریل فرنگی) ادا میشد. ظاهراً این قرض بمدت ۲۰ ساله بوده و اقساط آن عملاً همه وقت از عایدات گمرکات جنوب پرداخته میشد. (۲)

۵ - قرض طلای هندی بتوسط بانک شاهنشاهی سنه ۱۳۲۸ بمبلغ ۳۱۴'۲۸۱ لیره انگلیسی و ۱۶ شلینگ و ۴ پنس.

این قرض که در جزو صورت قروض در سالهای اخیر و سالنامه سابق الذکر درج است عین همان قرض سابق (فقره ۴) است که بعدها در سنه

(۱) این قرض با بسم قرض ۱۹۰۳ و ۱۹۰۴ میلادی معروف است و چون ماه و روز موقع اخذ هر کدام از دو قسمت در دست ما نیست بطور مسامحه بسالهای هجری ۱۳۲۱ و ۱۳۲۲ تحویل کردیم و ممکن است که پیش از این سالها واقع شده باشد چه که سنه ۱۹۰۳ میلادی از غره شوال ۱۳۲۰ و سنه ۱۹۰۴ میلادی از شوال ۱۳۲۱ شروع میشود.

(۲) با وجود آنکه بموجب شرایط قرض اول روسی (فقره ۲) حق استقراض از خارجه بدون اجازه روس از دولت ایران سلب شده بود معلوم نیست این قرض هندی بچه ترتیب انجام گرفته، آیا اجازه روس تحصیل شده یا آنکه شرط مزبور شامل این نوع قرضها نبوده است. لکن گمان میرود که سلب حق استقراض از ایران بدون رضای روس مخصوص قرضهای اسهامی ومدت طولی بوده و گرنه چنانکه از نطق لرد کرانبورن (Cranborne) در مجلس شورای ملی انگلیس در همان موقع استقراض اول روس مفهوم میشود دولت ایران حق دارد بترتیب تجارتی و شرایط مالی با خارجه حسابی داشته و قراری بدهد.

مجموع اقساط استمهال ماهی سی هزار لیره که بدولت ایران رسیده بوجوه باقی مانده مجموع قروض که مطابق صورت سالنامه ۵۰۹۶۵'۶۷۸ لیره انگلیسی و ۶ شلینگ و ۸ پنس است افزود. بهر صورت اقساط استمهال قرض تازه نیست که «قراری در باب ترتیب تأدیة و استهلاك و مدت آن» لازم باشد و عجب آنست که با آنکه سالنامه مزبور در سال ۱۹۱۷ میلادی نشر شده فقط اقساط استمهال سال ۱۹۱۵ میلادی را (۳۶۰'۰۰۰ لیره) داخل حساب کرده و اقساط استمهال سال ۱۹۱۶ میلادی را که باز بهمان اندازه میشود بحساب نیاورده است. باز عجب است که سالنامه مزبور هیچ اسمی از استمهال (مُرَاترِیوم) که روس و انگلیس هم آنرا بهمین اسم قبول کرده بودند نبرده و این وجه را مانند یک معاونت از جانب دولت انگلیس فقط قلمداد میکند (۱).

ما ذیلاً برای توضیح قروض ایران که بسیار پیچیده است صورت مختصری از تمام قروض ایران چه گذشته (که تأدیة شده) و چه حالیه (که هنوز باقی است) در اینجا درج میکنیم:

۱ - قرض ۱۳۰۹ از بانک شاهنشاهی برای ادای خسارت شرکت دخانیات (رزی) ۵۰۰'۰۰۰'۰۰۰ لیره انگلیسی.

این قرض بواسطه آن بود که امتیاز انحصار دخانیات معروف به (رزی) که در ۲۸ رجب ۱۳۰۷ از طرف دولت ایران به تالوت نام انگلیسی داده شده بود چون بواسطه مخالفت مردم و علماً پیش نرفته و در ۲۶ جمادی الأولى ۱۳۰۹ امتیاز نسخ شد صاحب امتیاز ادعای خسارت کرده و بالأخره پس از گفتگوهای زیاد در ۷ رمضان ۱۳۰۹ قطع شد که یک کرور لیره انگلیسی بصاحب امتیاز بعنوان خسارت داده شود. این مبلغ که بموجب قرارداد باید تا چهار ماه بمشار الیه پرداخته میشد در ۲۹ رمضان همان سال از بانک شاهنشاهی بتزویل صدی شش استقراض شد بمدت چهار ساله و بضمانت گمرکات جنوب ایران و فارس و بایستی باقساط شش ماهه اصلاً و فرعاً پرداخته شود. بقیه این قرض که در سنه ۱۳۱۷ تقریباً بالغ بر ۴۰۰'۰۰۰'۰۰۰ لیره بود از وجوه قرض روسی (فقره ۲) پرداخته شد.

۲ - قرض طلای اول روسی سنه ۱۳۱۷ بمبلغ ۲۲۰'۵۰۰'۰۰۰ منات روسی.

این قرض در ۱۸ رمضان ۱۳۱۷ مقوله شده از بانک استقراضی ایران بتزویل صدی پنچ و نزول پانزده در صد (نزول ۱۳ و یک ثلث در صد بود و یک و دو ثلث هم حق العمل که در نتیجه بدولت ایران ۸۵ درصد ماند) بمدت ۷۵ سال و بضمانت عایدات تمام گمرکات ایران باستثنای گمرکات فارس و خلیج فارس اخذ شده. قرض طلا است. سالیانه ۱'۱۵۶'۲۸۸ منات برای استهلاك اصل و فرع آن باید پرداخته شود و تا ۱۹ ذی الحجه ۱۳۲۷ حق پس دادن از ایران مسلوب بود. شرط شده بود که تمام عایدات گمرکات مزبور بصندوق بانک در طهران برسد و پس از وضع اقساط باقی بدولت ایران رد شود. در صورت نرسیدن مرتب اقساط قریب ۲۵ نفر مأمورین روسی نظارت بگمرکات مزبور بایستی بکنند و اگر باز مرتب نشد خود روسها اجازه کنند. دولت ایران تا وقتی که این قرض را نپرداخته حق عقد استقراض از خارجه بدون رضایت روس نداشت (۲). صدی ربع هم از

(۱) در شماره ۲۰ کاوه در زیر عنوان «باز اتمام حجت» شرحی راجع بهمین مسائل مندرجه در این مقاله نوشته شده که در بعضی مندرجات آن فرقی با این مقاله دارد ولی مندرجات همین مقاله صحیح تر است.

(۲) ظاهراً این شرط راجع بقرضهای اسهامی و دارای مدت طولانی (long terme) است و در ۲۶ ربيع الأول ۱۳۲۸ منسوخ شد.

۱۳۲۸ در موقع یک کاسه کردن قروض جاری دولت بیانک شاهنشاهی (قره ۶) بموجب ماده هشتم آن قرارداد ثانیاً باین شکل افتاده یعنی بواسطه چند سال تأخیر در تأدیة اقساط آن (۱) دوباره مبلغ قرض از اصل اولی آن نیز بالاتر رفته واصل و فرغ آن با و جوه پس افتاده در نوروز سال ۱۳۲۸ (۹ ربیع الاول) معادل همین مبلغ جدید شده است. و در سنه مزبور دوباره جمع بندی شده و ترتیب و قرار تازه دادند. این قرض بهمان ضمانت و تنزیل و نزول قمره ۴ است مگر آنکه تا سه سال فقط تنزیل آن (۱۵۰۷۱۴ لیره انگلیسی و ۱ شیلینگ و ۱۰ پنس) بایستی پرداخته شود و پس از آن تاریخ از نوروز سال ۱۳۳۱ (۱۲ ربیع الثانی) تا ۱۵ سال باقساط متساوی اصل و فرغ آن بایستی ماه بماه استهلاك شود (سالانه ۳۰۲۷۸ لیره و ۱۲ شیلینگ و ۷ پنس) و در این مدت یعنی تا نوروز سال ۱۳۴۶ (۲۹ رمضان) دولت ایران حق پس دادن آنرا ندارد (۲). فقط در قرارداد تازه عایدات گمرکات جنوب ابتدا بتأدیة اقساط قرض یک کاسه شده بانک شاهنشاهی سنه ۱۳۲۸ تخصیص شده و بعد از وضع آن اقساط بانک مجاز بوده از فاضل عایدات مرزبوره در صورت عدم کفایت محل های ضمانت خود این استقراض (قره ۵) اقساط آنرا نیز بپردازد.

۶ - قرض قمره یک کاسه شده قروض جاری بیانک شاهنشاهی
تومان سنه ۱۳۲۸ ۳۰۳۹۶۶۶۹۷

دولت ایران در زمان مظفر الدین شاه متوالیاً قرض های کوچک و بزرگ میکرد و پس از قرض های روسی و هندی باز از بانک های روس و انگلیس مقیم طهران و صرافتخانه های بومی شروع بقرض کرده بعنوان حساب جاری متصل قرض های تگه تگه بتنزیل های گراف گرفت و بقدری اعتبار دولت رفته رفته کم شده و محل ضمانت قرض تمام شد که اواخر مبلغ های قرض کوچکتر و نالایق، گرو دستی و جنسی لازم، و تنزیل ها خیلی فاحش شد. از این قبیل قروض این قدر زیاد شد که علاوه بر قریب نه میلیون تومان از این تگه قرض ها بدو بانک مزبور باغلب صرافتخانه های بزرگ بومی نیز دولت مالیاتی مقروض شد و از صدی هشت تا صدی ۲۴ تنزیل میداد و از آنجمله قروض زیادی از همین قبیل و بهمین عنوان بتدریج بیانک شاهنشاهی پیدا شده بود که بجز قریب یک میلیون تومان آن (دویست هزار لیره انگلیسی) که بانک مزبور بموجب فصل دهم امتیازنامه خود مجبور بود از قرار تنزیل صدی هشت بدولت ایران قرض و یا مساعده بدهد بانی تنزیل های مختلف بوده و اغلب صدی ۹ و ۱۲ و ۱۵ تنزیل داشتند (۲). همه این قروض جاری و بی مدت که اغلب عند

(۱) دولت ایران در اوایل جمادی الآخرة ۱۳۲۵ از دولت انگلیس خواهش کرد که در استهلاك اصل قرض هندی ۱۳۲۱ و ۱۳۲۲ سه سال مهلت بدهد که در آن سه سال فقط تنزیل ادا شود (تقریباً ۱۳۶۰۱ لیره و ۹ پنس). دولت انگلیس در ۲۲ رجب همان سال این تکلیف را بدو شرط قبول کرد یکی آنکه دولت ایران در آینده اگر در صدد استقراض از خارجه باشد حق تقدّم را با شرایط متساوی بروس و انگلیس بدهد، دیگر آنکه دولت ایران امتیاز سگه زدن در ضرابخانه دولتی را به هیچ کس ندهد و وارد کردن قمره را آزاد نکند. از این قرار ظاهراً فقط دو قسط استهلاك اصل و فوع مطلقاً تأدیة شده بود (۱۵ برج حمل از سالهای ۱۳۲۳ و ۱۳۲۴ = ۴ ماه آوریل فرنگی ۱۹۰۵ و ۱۹۰۶) و پس از آن تا نوروز سال ۱۳۲۸ (۹ ربیع الاول) که مبداء تاریخ جمع بندی ثانی یعنی قرض قمره ۵ است چیزی از اصل ادا نشده و از تنزیل هم فقط یک ساله اول یعنی همان مبلغ سابق الذکر (تقریباً ۱۳۶۰۱ لیره و ۹ پنس) که موعده ادای آن ۱۵ حمل سنه ۱۳۲۵ بود مدتی بعد از آن موعده (گویا در محرم ۱۳۲۶) ادا شده و بدین طریق مجموع مبلغ تنزیل دو سال و یازده ماه و نیم با نفع مرکب متراکم و بر بقیه اصل اضافه و بمبلغ مذکور در متن بالغ شده بود.

(۲) در کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ مراسله ۳۴ که بتاريخ ۸ جمادی الآخرة ۱۳۲۵ نوشته شده مذکور است که دولت ایران ۴۰۰۰۰۰۰ لیره انگلیسی بانک شاهنشاهی از بابت حساب جاری تنزیل تقریباً صدی ۱۲ و ۵۰۰۰۰۰ لیره

المطالبه لازم الأداء (۱) بود و مجموع آن از همه جهت در نوروز ۱۳۲۸ بمبلغ مذکور در فوق (۳۰۳۹۶۶۶۹۷ تومان) بالغ شده بود در ۱۶ ماه جمادی الأولى سنه ۱۳۲۸ بموجب یک قرار نامه مشتمل بر ۸ ماده

بیانک استقراضی از همان بابت و بهمان تنزیل و قریب ۹۰۰۰۰۰۰ لیره بهمان عنوان بصرف افتخانهای بومی مقروض است. لکن در مجلس شورای ملی جلسه مورخه ۳ جمادی الأولى ۱۳۲۹ مخبر کبیسون مالیّه فهمی الملک اظهار داشته است که تنزیل این قروض جاری بانک شاهنشاهی پیش از یک کاسه شدن صدی ۹ و صدی ۱۲ و یکصدری هم صدی ۱۵ بوده که جمعاً «سالی زیاد از چهار صد هزار تومان از بابت تنزیل فقط داده میشد». همچنین گروهه المانی (Hugo Grothe) در کتاب (Zur Natur und Wirtschaft von Vorderasien - I Persien) اگرچه در مقدار قرض وقسط سالانه آن خطا نموده که اولی را ۱۶۰۰۰۰۰۰۰ مارک و دومی را ۲۶۰۰۰۰۰۰ تومان ذکر میکند ولی تنزیل قروض را از صدی ۸ تا ۱۵ قلمداد میکند.

روزنامه تیس لندن مورخه ۱۴ ذی الحجه ۱۳۲۷ طلب بانک شاهنشاهی را از دولت ایران ۶۹۰۰۰۰۰۰ لیره و طلب بانک روسی را ۱۶۱۶۰۰۰۰۰ لیره انگلیسی قلمداد کرده است.

(۱) بانک شاهنشاهی بموجب ضمیمه امتیازنامه خود مقتید بود که ثالث سرمایه ادا شده خود را (۳۳۳ ۳۳۳ لیره انگلیسی) بدولت ایران مساعده و قرض بدهد و لهذا آنچه زیادت بر این مبلغ از بانک گرفته شده بود عند المطالبه لازم الأداء بودچنانکه یک قمره قرض عند المطالبه مظفر الدین شاه بمبلغ ۷۰۷۰۰۰۰۰ تومان که مدتها بتأخیر افتاده بود در جمادی الأولى ۱۳۲۵ بشدت از طرف بانک مطالبه میشد و علاوه بر قرضها و حسابهای جاری مستقیم خود دولت بدعت بمعهده برداشتن قروض اشخاص متفرقه نیز از آن اوقات بواسطه سستی مظفر الدین شاه جاری شده بود و قروض شعاع السلطنه و امیر بهادر و غیره منتقل بحساب دولت شده بود. ذیلاً دو قمره صورق را که بانک شاهنشاهی در تواریخ مختلف از بابت حسابهای خود بادولت پیشهاد کرده است ثبت میکنیم:

قروض دولت ایران بیانک شاهنشاهی ایران تا ۱۹ جمادی الأولى ۱۳۲۵ -

مجموع قروض تا ۱۹ جمادی الأولى ۱۳۲۵	۲۶۰۲۰۶۰۰	تومان
قروضی که محمد علی شاه در تبریز کرده	۳۶۲۸۳	»
قروض دیگران که محمد علی شاه ضمانت کرده	۲۷۰۷۱۵	»
شعاع السلطنه که دولت قبول کرده	۲۱۰۰۰۰۰	»
امیر بهادر	۱۰۴۰۰۰۰	»
مشیر الدوله و غیره	۶۵۰۰۰۰	»

(نقل از کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ - ۱۹۰۹ میلادی - مراسله ۳۲)

قروض دولت ایران بیانک شاهنشاهی -

قروض مستقیم دولت از بابت حساب جاری تا ۱۲ شعبان ۱۳۲۵	۱۸۷۲۴۸۵۲	تومان
پس افتاده تنزیل	۵۲۰۹۸	»
قروض دیگران که دولت قبول کرده	۶۷۷۷۶۷	»
قروض شخصی محمد علی شاه	۷۷۰۵۱۷	»

(نقل از کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ - ۱۹۰۹ میلادی - مراسله ۴۵)

همه این قروض علاوه بر تنزیل قرض هندی بود و جمعاً با تنزیل مزبور قریب ۲۷۵۰۰۰۰۰ تومان میشد که قریب ۲۴۷۵۰۰۰۰ تومان از آن فقط تنزیل بود. و در همان اوقات مجموع قروض دولت بیانک روس قریب ۲۵۰۰۰۰۰۰ تومان بود که از آن جمله تنها قریب بر ۲۶۱۰۰۰۰۰۰ تومان از بابت حساب جاری بوده است. بعد از تواریخ مزبور در فوق قریب ۱۵۰۰۰۰۰۰ تومان نیزیک قمره طلبی است که بانک شاهنشاهی در مدت استبداد صغیر (۲۳ جمادی الأولى ۱۳۳۶ - ۲۴ جمادی الآخرة ۱۳۲۷) پیدا کرده بود اضافه شده و بعد از خلع محمد علی میرزا مانند سایر قروض او دولت ایران بمعهده گرفت.

قرض ثابتی تبدیل کرده و بقیه را نقد کارسازی کردند. این قرض بتزویل صدی هفت بود و اصل و فرع آن در ۱۵ سال باقساط استهلاکی ششماهه ابتدا از ۶ رجب ۱۳۲۸ تا ۲۲ ذی الحجه ۱۳۴۳ پرداخته باید بشود هر قسط ششماهه از قرار ۳۲۶،۲۲۷ تومان و ۹ قران و ۱۸ شاهی. محل ضمانت این قرض باز عایدات گمرکات ایران باستانی گمرکات فارس و خلیج فارس است (ولی پس از تأدیة اقساط قروض روسی سنه ۱۳۱۷ و ۱۳۲۰ بمبلغ ۱،۶۷۰،۱۹۴ منات و ۲۰ کیک و مقرری قزاقخانه و مستمری شاه مخلوع و غیره بمبلغ ۵۱۰،۷۰۰ تومان^(۱)) و در صورت عدم کفایت آن عایدات ضراً بجهان است. دولت ایران بعد از یک سال از تاریخ انعقاد قرار داد حق پس دادن این قرض را همیشه در آخر هر سال دارد یعنی در اول ماه ژوئیه روسی از هر سال مسیحی در صورت اخبار بیش از دو ماه میتواند رد کند.^(۲) در سر هر ششماه موعده اقساط (غیره ژانویه و ژوئیه روسی) بانک پس از وضع قسط این استقراض و مبالغ سابق الذکر از کل عایدات گمرکات شمالی که پیش او جمع شده باقی را باختیار دولت ایران میگذارد و از قرار صدی هفت تنزیل میدهد.

۸- قرض اسهامی طلا در لندن توسط بانک شاهنشاهی سنه ۱۳۲۹ بمبلغ ۱،۲۵۰،۰۰۰ لیره انگلیسی.

بعد از اتمام حجت انگلیسی مورخه ۱۰ شوال ۱۳۲۸ بدولت ایران راجع بامنتی راههای جنوب و تهدید باینکه در صورت عدم امتیث راه تا سه ماه خود انگلیسها در زیر اداره صاحب منصبان خود تشکیل قوه نظامی قراسورانی در جنوب ایران خواهند داد دولت ایران جدا آنچه ممکن بود برای لشکر کشی بطرف فارس و تشکیل قوای نظامی در آنجا سعی کرد تا بهانه انگلیس را بر طرف سازد و بدین جهت برای تدارک مصارف آن از ماه ذی القعدة همان سال مذاکرات استقراض با جاهای مختلف شد و ابتدا دولت در آن صدد بود که از یک هیئت انگلیسی که حاضر دادن پول بود مبلغی تنزیل کمتر گرفته قرض یک کاسه شده بانک شاهنشاهی را بپردازد تا مبلغی از عایدات گمرکات جنوب آزاد شود و بوسیله آن پول تشکیل قوای فوق العاده نماید لکن در همان بین یعنی در ماه ذی القعدة مزبور خود بانک شاهنشاهی حاضر شد که برای دولت ایران استقراضی بنماید یا بدهد و مذاکرات از همان تاریخ شروع شده منجر بدان شد که هیئت وزرای میرزا حسن خان مستوفی الممالک در ۳ ماه ذی الحجه ۱۳۲۸ این مسئله را در مجلس منی عنوان کرده ولایحه این استقراض را در غزه محرم ۱۳۲۹ تقدیم مجلس کرد و برای تحقیق رجوع بانجمن تحقیق مالیه مجلس شد. مرتضی قلی خان صنایع الدوله وزیر مالیه که این لایحه را بمجلس آورد یک صورت مخارجی هم برای حاصل این قرض که بدست دولت میرسد ضمیمه لایحه کرده و تکلیف کرده بود که قسمت بزرگ بلکه تقریباً تمام حاصل عایدی قرض پس از پرداخت قرض یک کاسه شده دولت باینک صرف امر قشون و اسلحه و قراسوران بشود. لکن در این بین صنایع الدوله مقتول شد و انجام کار قرض موقوف بورود نایب السلطنه میرزا ابوالقاسم خان ناصر الملک از فرنگ شد. بعد از ورود او هیئت وزرای مستوفی الممالک استعفا داده و هیئت دیگری بریاست ولی خان سپهدار اعظم جانشین او شد. در این مدت دولت بواسطه تأخیر عمل استقراض و شدت احتیاج مالی (۳۴۹،۵۱۰ تومان) بتدریج بطور مساعده از باب ت همین قرض از بانک گرفته بود که مجموع آنها در ۲۱ جدی

با بانک شاهنشاهی ثابت و یک کاسه شد یعنی تبدیل بیک قرض ثابتی شد بتزویل صدی هفت از ابتدای آن سال یعنی روز نوروز مصادف با ۹ ربیع الاول سنه ۱۳۲۸^(۱) و مدت پانزده سال تا نوروز سال ۱۳۴۳ (۲۵ شعبان) که باقساط متساوی سالانه استهلاک اصل و فرع از قرار سالی ۳۷۲،۹۳۹ تومان و ۹ قران و ده شاهی و ماهی ۳۱،۰۷۸ تومان و دو هزار و ششصد دینار پرداخته شود و تمام عایدات گمرکات جنوب محل ادای این قرض قرار داده شد که بایستی هفته بهفته باینک عاید شده و در ۲۱ هر ماه فرنگی قسط ماهانه خود را از آن و جوه مأخوذ دارد. در صورت عدم کفایت آن دولت ایران از محل های دیگر عایدات تکمیل کند. و از شرایط این قرض آن بود که دولت ایران در آخر هر سال شمسی دو ماه بنوروز مانده حق پس دادن قرض را داشت. در ماده هشتم قرارداد یک کاسه کردن قرض جاری با بانک شاهنشاهی قرار جدیدی نیز در باره ترتیب قروض طلای هندی سنه ۱۳۲۲ و ۱۳۲۳ داده شده چنانکه گذشت (قره ۵). این قرض (قره ۶) که بنقره و بحساب تومان بود در موقع استقراض بعد (۱،۲۵۰،۰۰۰ لیره قره ۷) تبدیل بلیره شده و پرداخته شد^(۲).

۷- قرض نقره: یک کاسه شده قروض جاری باینک استقراضی ایران سنه ۱۳۲۹ بمبلغ ۶،۰۰۰،۰۰۰ تومان.

بعد از یک کاسه شدن قروض جاری دولت ایران باینک شاهنشاهی دولت همیشه در صدد بود که قروض جاری خودش را باینک استقراضی نیز که در چندین سال بهمان ترتیب قره ۶ متدرجاً تراکم کرده بود و اغلب تنزیل های فاحش از صدی ۱۲ الی ۱۸ داشت یک کاسه کند لکن چنانکه طبیعی است مذاکرات با روسها لنگ پیش میرفت و اشکال تراشی میکردند چنانکه برای ضمانت تأدیة اقساط این قرض نظارت خودش را در گمرکات در صورت مرتب نرسیدن اقساط شرط قرار دادند و دولت ایران پذیرفت بالأخره مذاکرات در اواخر سال ۱۳۲۸ ختم شده و در ۱۲ محرم ۱۳۲۹^(۳) قرار دادی مشتمل بر ۱۰ ماده میان بانک استقراضی و دولت ایران مضای کورتین^(۴) مدیر کل بانک مزبور و مرتضی قلی خان صنایع الدوله وزیر مالیه امضا شد که بموجب آن از ۱،۶۶۲،۴۱۰ تومان و ۲ قران و ۱۶ شاهی که مجموع حسابهای جاری بود^(۵) شش میلیون تومان آنرا بیک

(۱) یک کاسه کردن قروض جاری از اعمال خیلی خوبی بود که مرحوم مرتضی قلی خان صنایع الدوله در آن باب سعی کرد و در آن زمان که مشار الیه وزیر فواید عامه بود و میرزا حسن خان وثوق الدوله وزیر مالیه این کار انجام یافت
(۲) در قانون استقراض ۱،۲۵۰،۰۰۰ لیره انگلیسی (قره ۸) مصوبه سوم جدی اولی ۱۳۲۹ که از مجلس منی گذشته این قرض یک کاسه شده بانک شاهنشاهی بعبارت «قرض سابق مورخه غره حمل ۱۳۲۸ دولت باینک شاهنشاهی» ذکر شده در صورتیکه چنانکه در متن ذکر شد تاریخ انعقاد قرارداد ۱۶ ماه جدی اولی ۱۳۲۸ مطابق با ۵ جوزا و ۲۹ ماه مه فرنگی ۱۹۱۰ میلادی بوده و فقط رای سهولت حساب پرداختن اقساط را از غره حمل همان سال یعنی تقریباً از دو ماه پیش از تاریخ قرار داد شروع کرده بودند.
(۳) در صورتهای مشروحه که سرانار بلژیکی خزانه دار کل ایران از جمع و خرج ایران داده است تاریخ این قرض را همیشه ۱۹۱۰ میلادی ثبت میکند در صورتیکه تاریخ انعقاد قرارداد ۱۳ ماه ژانویه فرنگی سنه ۱۹۱۱ میلادی مطابق با ۳۱ ماه دسامبر ۱۹۱۰ روسی بوده و منشأ اشتباه او گویا تاریخ روسی شده.
(۴) Courfin

(۵) قسمتی از این مبلغ قروض شخصی محمد علی میرزا باینک استقراضی بود که جمعاً با تنزیل عقب افتاده در تاریخ ۲۱ ذی الحجه ۱۳۲۶ بالغ بر ۱،۴۳۴،۴۳۴ تومان و ۶ قران و ۱۷ شاهی بود و بعد از خلع او از سلطنت دولت ایران در عهده گرفت. این قروض از قرار صدی ۹ و ۱۲ تنزیل داشتند و وقتیکه دولت بعهده گرفت تنزیل را صدی ۷ پائین آوردند.

(۱) این رقم در متن مقاله نامه ثبت است ولی ظاهراً ۱،۶۷۰،۲۹۴ منات و ۲۰ کیک صحیح تر است.
(۲) کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ (۱۹۱۴ میلادی) در جزو صورت قروض ایران (مراسله ۲۹۵) اولین تاریخی را که دولت ایران حق پس دادن این قرض را دارد ۱۹۲۵ میلادی ذکر میکند در صورتیکه چنانکه در متن دیده شد هر ساله دولت حق پس دادن را دارد.

قرض هندی (قره ۵) و در صورت عدم کفایت آن عایدات باید دولت ایران از سایر عایدات ملکی تکمیل کند و در صورت عدم کفایت آنها نیز از عایدات تلگرافخانه فقط تا ۲۹ رمضان ۱۳۴۶ که تلگرافخانه در گرو قرض (قره ۵) است کسر آن باید پرداخته شود. (پس از آن تاریخ باز تلگرافخانه بکلی آزاد خواهد بود.) از وجه این قرض چنانکه گذشت قرض یک گاسه شده بیانک شاهنشاهی (قره ۶) ادا شد.

از این استقراض فایده مهمی عاید دولت شد بدین قرار که بجای صدی ۷ صدی ۵ تنزیل و بجای صدی ۴ صدی نیم استهلاك اصل مقرر شد.

۹ - مساعده مشترک روسی و انگلیسی سنه ۱۳۳۰ بمبلغ ۲۰۰۰۰۰۰ لیره

انگلیسی

در اواخر زمان خزانه داری شوستر (۱) امریکایی مذاکره قرض بزرگی در جریان بود که با آن قرض تمام قروض موقوفه ایران ادا شده و همه حسابها پاک گردیده مالیه و قشون ایران هم با بقیه آن نظم و ترتیب داده شود. بدبختانه بواسطه عزل شوستر آن کار موقوف ماند و از یک طرف پولی هم که از قرض (قره ۸) بدست آمده بود کاملاً تمام شده و بواسطه عزل شوستر و گذشتن کار بدست مرناز (۲) بلژیکی مالیه ایران بکلی خراب شد و هم عودت شاه مخلوع بایران (که ۱۰۵۰۰۰۰۰ تومان ضرر لشکر کشی و غیره بدولت ایران وارد آورد) و شورشهای ولایات و ورود قشون روس مالیه را بکلی مختل کرد لهذا فوراً در همان ماه محرم ۱۳۳۰ که شوستر رفت بلا فاصله (در ۲۰ محرم) مذاکره یک مساعده بدولت ایران شروع شد و مرناز گفت که با مبلغ ۲۰۰۰۰۰۰ لیره میتواند دو ماه خودداری کند. انگلیس پیشنهادی کرد که با اشتراک روس ۴۰۰۰۰۰۰ لیره بدهند و صدی پنج تنزیل آن بشود دولت روس قبول نکرده و فقط ۲۰۰۰۰۰۰ لیره مشترکاً تکلیف کرد آن هم بتنزیل صدی هشت. بالاخره دو دولت متفق شدند که این مبلغ اخیراً بتنزیل صدی هفت و بضمانت فاضل عایدات گمرکات شمال و جنوب پردازند بشرایط ذیل، از قرض بزرگی که دولت ایران در آینده خواهد کرد پس داده شود، تا موقع این قرض فاضل عایدات گمرکات تماماً پردازد اصل و فرع آن صرف شود، و وجه این مساعده بنظارت خزانه دار بلژیکی مزبور خرج شده و صورت مخارج تصویب دو سفارت برسد، قسمت مهمی از آن صرف قراسورانی در زیر اداره صاحب منصبان سوئدی شود، دولت ایران متعهد شود که عهدنامه ۱۳۲۵ روس و انگلیس را رسماً شناخته و سیاست خود را با اصول آن قرارداد تطبیق کند، فدائیان و مجاهدین و قوای غیر نظامی را مرخص و منحل کند، با دو سفارت قرار و ترتیب تکمیل یک قشون نظامی کوچکی را مذاکره کند، با محمد علی میرزا قراری در ترتیب حرکت او از ایران و مسترری او و عفو عمومی اتباع او بدهد. این شرایط را در یک مراسله مشترک الامضایی که سفیر روس و انگلیس شخصاً بتاريخ ۲۹ صفر ۱۳۳۰ بنایب السلطنه و وزیر امور خارجه ایران پیشنهاد کردند درج نمودند. چون دولت ایران این شرایط را در غره ربيع الثاني ۱۳۳۰ قبول کرد در ۹ ربيع الثاني سال مزبور مساعده مشترک ۲۰۰۰۰۰۰ لیره داده شد (۳). ۷۰۰۰۰۰۰ تومان از همین وجه بیشکی از طرف دو دولت در ۱۲ ربيع الاول از بابت مخارج تصفیة ککار حرکت محمد علی میرزا از استرپاد بروسیه (و پرداختن حساب ترکنها و قفقازیان که در دور او بودند برای مرخص کردن آنها) بدولت ایران داده شده بود. و باقی در ۹ ربيع الثاني داده شد. روسها پس از سه ماه و نیم در ۲۹ رجب همان سال

الاولی ۱۳۲۹. باننزیل آن بالغ بر ۳۴۳۹۶۶۶ تومان ۶ قران و ۱۳ شاهی شده بود (۱). بالاخره لایحه استقراض با جرح و تعدیل از طرف انجمن مالیه مجلس در ۲۲ و ۲۵ و ۲۷ ماه ربيع الثاني ۱۳۲۹ در مجلس ملی شور اول شده و قانون آن در سوم جادی الاولی همان سال از مجلس گذشته خود قرارنامه در ۹ جادی الاولی ۱۳۲۹ (۲) در هشت ماده از طرف مدیر بانک و میرزا اسمعیل خان ممتاز الدوله وزیر مالیه امضا شد. انجمن تحقیق مالی مجلس ملی در طرح مخارج پیشنهادی صنایع الدوله منحصر تئیراتی داده و بمجلس آورده بود. هیئت وزرای سهدار ثانیاً در آن تئیراتی دادند. از این مبلغ ۳۲۳۷۴۲۱ تومان و ۶ قران و ۱۶ شاهی از بابت بقیه قرض یک گاسه شده بانک شاهنشاهی مورخه ۱۶ جادی الاولی ۱۳۲۸ (قره ۶) پرداخته شده. مبلغ مزبور عبارت از باقی قرض مزبور است در ۲۱ جادی الاولی ۱۳۲۹ که سر موعد قسط ماهانه سیزدهم باشد (۳). از وجه این قرض علاوه بر باقی طلب سابق بانک (قره ۶) مساعدههای اخیراً نیز که دولت بحساب همین استقراض در دو سه ماه پیش از عقد آن گرفته بود نیز بایستی پرداخته میشد و لهذا جمعاً از این استقراض که حاصل خالص آن (نزول در رفته) ۱۰۹۳۷۵۰ لیره انگلیسی میشد بدست دولت علاوه بر مساعدههای سابق الذکر فقط ۴۱۸۰۰۰۰ لیره انگلیسی میرسید (۴).

برای این قرض بانک شاهنشاهی ایران بحساب دولت ایران در لندن اسهامی نشر کرد عبارت از ۱۲۰۰۰۰ سهم صد لیره بتنزیل صدی پنج و نزول ۱۲ و نیم در صد. این قرض از سنه ۱۳۳۴ یعنی درست پنج سال بعد از قرارداد استقراض تا مدتی که بیش از پنجاه سال نباشد با وجه استهلاك صدی نیم اصلاً و فرعاً تأدیه بایستی بشود [سالی ۶۸'۴۷۰ لیره (۵)] و تا پنج سال فقط تنزیل (سالی ۶۲'۵۰۰) داده خواهد شد. (۵)

این قرض همیشه قابل رد بود بشرط اخبار شش ماه قبل از پس دادن محل ضمانت این قرض همان عایدات گمرکات فارس و اهواز و خلیج فارس و هر گمرکخانه که بعدها در آن سمت بنا شود بود ولی بعد از ادای اقساط

(۱) ۱۲۰۰۰۰۰ تومان از این مبلغ در اوایل ربيع الاول ۱۳۲۹ دریافت شده بود. (۲) در صورت قروضی که مرناز داده تاریخ این قرض را ۱۹۱۰ میلادی ثبت میکند در صورتیکه مطابق با ۸ مه ۱۹۱۱ است (کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ سنه ۱۹۱۳ میلادی مراسله ۱).

در کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ (۱۹۱۱ میلادی) مراسله ۱۲۸ تاریخ امضای قرارداد این قرض را بنظ ۶ ماه مه ثبت کرده اند در صورتیکه ۸ آن ماه بوده است.

(۳) عجب است که در قانون استقراض که از مجلس گذشته و در صورت مخارج عایدی همین قرض (قره ۸) که دولت پیشنهاد کرده بود همه وقت طلب بانک شاهنشاهی که باید از وجه این قرض حایه تأدیه میشد میزان اصل مبلغ قره ۶ یعنی ۳۳۹۶۶۹۷ تومان قلمداد شده که یا سهو و یا گناه عمدی است.

(۴) بانک شاهنشاهی از حق العمل و نزول این قرض که دوازده و نیم در صد باشد طلبی را نیز که جمعی از سرمایه داران لندن بمناسبت خسارت امتیاز لاتاری که ناصر الدین شاه در سنه ۱۳۰۶ بمیرزا ملکم خان وزیر مختار ایران در لندن داده بود و او بحضرات فروخته و پس از نسخ امتیاز از طرف دولت ایران دست حضرات خالی مانده و پولشان (۴۰۰۰۰۰ لیره انگلیسی) سوخت شده بود ادعا داشتند پرداخت. این مسئله سوخت شدن پول حضرات شرح مطولی دارد و اسباب سد راه هر نوع استقراض برای ایران در بازار لندن شده بود.

(۵) بحساب صدی نیم از اصل بعلاوه تنزیل ۶۸'۷۵۰ لیره باید بشود.

(۶) صنایع الدوله در لایحه استقراضی که بمجلس ملی تقدیم کرده بود (۳ ذی الحجه ۱۳۲۸) شرح داده است که بترتیب استهلاك صدی نیم از اصل و صدی پنج تنزیل و با اقساط سالانه اصلاً و فرعاً ۶۸'۷۵۰ لیره انگلیسی این قرض در ۴۷ سال از تاریخ شروع بتأدیه اقساط اصل و فرع ادا و تمام میشود.

(۱) Morgan Shuster

(۲) Jacques-Joseph Mornard

(۳) حصه انگلیسی این مساعده (یعنی ۱۰۰۰۰۰۰ لیره) در تاریخ مزبور پرداخته

شد و حصه روسی نیز مقارن همان ایام پرداخته شده است. و تسعیر ۱۰۰۰۰۰۰ لیره را از قرار ۹۴۵'۷۵۰ منات ادا کردند.

و فرغ این مساعده هم عیناً همان ترتیب مساعده سابق (فقره ۹) جاری شد یعنی در حصه انگلیسی عیناً همان ترتیب مذکور در فقره ۹ را جمع بجهت در ادای اصل پیش آمد (۱) و حصه روسی پس از تمام شدن تادیه حصه روسی از فقره ۹ اصلاً و فرعاً از فاضل عایدات گمرکات شمالی پرداخته شد. (۲) آنچه دولت ایران سعی کرد که مبلغ این مساعده زیادتز شده و اقلأ ۲۰۰،۰۰۰ لیره داده شود دولت روس نپذیرفت. حصه انگلیسی این مساعده نیز مشترکاً از طرف حکومت هند و دولت انگلیس داده شد. از این مساعده فقط نصف آن بدست دولت مرکزی رسید زیرا انگلیسها شرط کردند ۱۰۰،۰۰۰ لیره از حصه خودشان بشیراز حواله شود و روسها ۱۵۰،۰۰۰ لیره از حصه خودشان را در عوض عایدات گمرکات کرمانشاه که عبد الحسین میرزای فرمانفرما حاکم آن ولایت ضبط کرده بود منها و موضوع کردند.

۱۱ - مساعده انگلیسی و هندی سنه ۱۳۳۰ بمبلغ ۱۵۰،۰۰۰ لیره.

در همان وقت که دولت انگلیس در ضمن قبول مساعده‌های فوق‌الذکر شرط کرد که قسمت عمده آنها صرف قراسورانی و قشون کشی و امنیت فارس و راههای جنوب ایران بشود از طرف دیگر هم با همه قوی کوشید که اسباب امنیت فارس و راههای آن ایالت را بهر وسیله ممکن فراهم بیاورد و بدین جهت در تعیین مهدی قلی خان مخبر السلطنه فرمانفرمایی فارس و کمک مالی و معنوی باو فوق العاده سعی نمود و از آنجمله بواسطه پیشنهاد کفیل قونسولخانه انگلیس در شیراز دولت انگلیس مصمم شد که ماهانه قریب ۳۰،۰۰۰ تومان مستقلاً بمخبر السلطنه معاونت کند که قادر بر نظم فارس باشد (۳). پس از مذاکرات با سفارت خودشان در طهران و دولت ایران بالأخره در ۲۹ ذی الحجه ۱۳۳۰ ۱۵۰،۰۰۰ لیره که قریب ۸۲،۰۰۰ تومان میشد بعنوان مساعده بدولت ایران بجزائه ایران تسلیم کردند بشرط آنکه بطور مرتب و بنظارت قونسول انگلیس در شیراز صرف مخارج حکومت فارس بشود و در یک حساب جداگانه مخصوص این کار نگاهداشته شود (۴). ترتیب تنزیل و استهلاك و شروط دیگر این مساعده نیز بعینه همان شرایط مساعده‌های پیش است (فقره ۹ و ۱۰) (۵).

(۱) ظاهراً اصل حصه انگلیسی همین مساعده هم مانند مساعده فقره ۹ هنوز تماماً در ذمه دولت ایران باقی است و پرداخته نشده است.

(۲) ظاهراً در اوایل صفر ۱۳۳۱ پرداخته شده زیرا در نوروز آن سال که اول سال مالیه ایرانی است چیزی بر ذمه دولت از بابت قسمت روسی مساعده‌های فقره ۹ و ۱۰ باقی نبود.

(۳) این ترتیب معاونت مستقیم بحکومت فارس موجب آن شد که روسها نیز در اواسط محرم ۱۳۳۱ بهمین ترتیب در باب حکومت کرمانشاه اقدام کرده و قرار گذاشتند بعبد الحسین میرزای فرمانفرما که حاکم آن ولایت بود بانک استقراضی تا شش ماهه ۳۰،۰۰۰ تومان بپردازد که برای مخارج حکومتی و مصارف لشکری صرف شود باین شرط که از وجوه مساعده آینده و یا از عایدات گمرکات شمالی بعد از پرداخته شدن کامل مساعده‌ها پرداخته شود. این قرار داد تقریباً یک ماه بعد بهم خورد و بانک شاهنشاهی متقبل شد مصارف لازمه برای آن حکومت را بدهد. همچنین بانک شاهنشاهی در حدود اواخر جمادی الاولی ۱۳۳۱ با دولت ایران قرار گذاشت که بضمائم عایدات مالیاتی ایالت کرمان ماهانه ۱۹،۰۰۰ تومان برای مخارج حکومت کرمان منظمأ بپردازد.

(۴) ترتیب نظارت آن بود که فرمانفرمای ایالت و قونسول انگلیس و مأمور فرنگی مالیه در شیراز در صورت مخارج متفق شده و وزیر مختار انگلیس و خزانه‌دار کل با هم ریز حساب‌ها را مطابقه کرده و خرج را تصویب کنند.

(۵) این مساعده با حصه انگلیسی از مساعده‌های فقره ۹ و ۱۰ رویهمرفته اغلب بعنوان یک فقره (۱۴۰،۰۰۰ لیره) ذکر میشود و مذاکرات راجعه پرداخت اقساط اصل و فرغ و محل ضمانت آنها بهمین عنوان میشود.

که موعد قسط ششماهه سایر قروض آنها از گمرکات بود فاضل عایدات گمرکات شمال‌زا که ۴۰۰،۰۰۰ لیره بود از بابت وجه همین مساعده ضبط کردند و باقی را نیز در همان سال و اوایل سال آینده (۱۳۳۱) از فاضل عایدات گمرکات اصلاً و فرعاً برداشتند. و فعلاً از حصه روسی این مساعده (صد هزار لیره) چیزی باقی نیست. از بابت صد هزار لیره دیگر حصه انگلیس بنا شد از ۱۴ جمادی الاولی همان سال (۱۳۳۰) فاضل عایدات گمرکات جنوب ماه بماه توسط بانک شاهنشاهی بلندن حواله شود تا وقتیکه وجه مزبور اصلاً و فرعاً پرداخته شود. لکن بعدها (۱۹ جمادی الآخره ۱۳۳۰) دولت انگلیس اجازه داد که تا یک سال از تاریخ اخذ مساعده مزبور فقط تنزیل آن دریافت شود و بعدها نیز در ۲۷ ربیع الاول ۱۳۳۱ دولت انگلیس ثانیاً راضی بتمدید این مدت تا ۱۴ صفر ۱۳۳۳ (یعنی غره زانویه فرنگی اول سال ۱۹۱۵ میلادی) شد و ظاهراً هنوز هم اصل باقی است. حصه انگلیسی نیز مشترکاً از طرف دولت انگلیس و حکومت هند داده شده (۱).

۱۰ - مساعده مشترک روسی و انگلیسی سنه ۱۳۳۰ بمبلغ ۵۰۰،۰۰۰ لیره.

طولی نکشید که مساعده فقره ۹ نیز بواسطه دسایس دو دولت مساعده دهنده تمام شد (۲) و خزانه دار کل ایران مجبور شد که در ۳ جمادی الاولی ۱۳۳۰ باز برای ۵۰۰،۰۰۰ لیره مساعده تازه دست پیش دودولت دراز کند و وزیر مالیه ثانیاً در ۲ شعبان همان سال بعجله تا کید در معاونت سریع برای لشکرکشی بلرستان و رفع اغتشاش آنجا کرد و باز پس از مذاکرات زیاد و اشکال تراشی‌های سخت از طرف دولت روس بالأخره ۱۰،۰۰۰ لیره از حصه انگلیس و هند در حدود ۲ رمضان ۱۳۳۰ بشرط فرستاده شدن بشیراز برای آنکه با نظارت قونسول انگلیس صرف پرداخت مواجب قشون و لشکرکشی تازه بر ضد صولته الدوله قشقانی بشود و باقی آن یعنی ۱۵۰،۰۰۰ لیره دیگر در ۱۳ ذی القعدة همان سال باز بشرط صرف فقط برای قراسورانی فارس پرداخته شد. شرایط مالی این مساعده همان شرایط مساعده فقره ۹ یعنی همان تنزیل و استهلاك و محل ضمانت است. ۲۵۰،۰۰۰ لیره حصه روس هم در اواسط رمضان همان سال پرداخته شد با همان شرایط مالی و بعلاوه قبول دخول در مذاکره امتیاز راه آهن جلفا و تبریز با امتداد یک شعبه بساحل شمالی دریایچه اوزمیه. وعده امتیاز راه آهن محترمه و خرم آباد بانگلیس نیز در دنباله این امتیاز روسی آمد. در بابت پرداخت اقساط اصل

(۱) این مساعده در تاریخ سیاسی ایران یک نشان سر آمیز است. زیرا پس از آنکه دست و پای ایران بقدری که ممکن بود بواسطه استقراضات و امتیازات تا سنه ۱۳۲۳ بسته و حقوق استقلالی آن سلب شده بود روس و انگلیس از ابتدای دوستی خودشان که از همان سال شروع میشود دائماً منتظر موقع تنگدستی و اشد ضرورت مالی ایران بودند که نقشه توطئه شده خود را برای آخرین درجه اسیر کردن ایران جرو شرایط معاونت مالی بنمایند و لهته ایک ۴۰۰،۰۰۰ لیره مساعده مشترکی در نظر گرفته و شرایطی تهیه کردند که در هر موقع که ایران در سختی بود و دست استمداد دراز میکرد فوراً نقشه معهود که در لوح محفوظ وزارت خارجه لندن و پترسبورگ ضبط و ثبت بود پیشنهاد میشد. این همان مساعده ۴۰۰،۰۰۰ لیره سنه ۱۳۲۴ است که مجلس اول رد کرد. در استبداد صغیر دوباره عین همان مساعده پیش آمد و مذاکرات زیاد شده نزدیک بانجام بود که ورق برگشت. بعدها باز وقتیکه دولت در زمان مجلس دوم بتاريخ ۲۹ ذی القعدة ۱۳۲۷ از دولتمن مساعده طلبید بمبلغ ۵۰۰،۰۰۰ لیره باز در ۵ صفر ۱۳۲۸ جوابی دادند که ۴۰۰،۰۰۰ لیره حاضر است و شرایطی پیشنهاد کردند که پذیرفتن آن غیر ممکن بود. بعد از بهم خوردن مجلس ثانیاً باز که صحبت همین مساعده فقره ۹ پیش آمد باز سیر ادوارد گری گفت خوب است همان طرح مساعده ۴۰۰،۰۰۰ لیره ۱۳۲۴ را احیا کنیم.

(۲) در ۱۳ جمادی الاولی همه وجه مساعده قبل (فقره ۹) بجز قسمتی که برای قراسوران و نظمی کتارگد اشته شده بود تمام شده بود.

۱۲ - مساعده مشترک روسی و انگلیسی سنه ۱۳۳۱ بمبلغ ۴۰۰،۰۰۰ لیره

در موقی که هیئت وزرای نجفقلی خان بختیاری صنمام السلطنه در دادن امتیاز راه آهن جلفا - تبریز و محمره - خرم آباد تردد میکرد مذاکره مساعده‌ای (قره ۱۰) بمیان آمد و دولت روس سخت از دادن مساعده امتناع میکرد و تا دولت ایران شروع بمذاکره امتیاز راه آهن جلفا و تبریز نکرد دولت روس پیرداختن حصه خود (۲۵۰،۰۰۰ لیره) راضی نشد و لی دیگر بهیچ وجه حاضر نشد که تا امتیاز امضا نشود بیشتر از آن چیزی بدهد. در این بین دو دولت هیئت وزراء بهم زده و خواستند میزرا جواد خان سعد الدوله را سر کار بیاورند و چون آن نیز بواسطه ضدیت ملت ایران سر نگرفت هیئت وزرای دیگری بریاست میرزا محمدعلی خان علاء السلطنه سر کار آوردند باین شرط که امتیاز راههای مزبور را امضا کند و آنوقت مصمم شدند که در صورت اعطای امتیازات مزبوره فوراً بدولت ایران مساعده‌ای برای راه انداختن کار هیئت مزبور بدهند. و چون امتیازات مزبور امضا شد دولت انگلیس تکلیف کرد که مشترکاً با روس ۱۰۰،۰۰۰،۰۰۰ لیره بدهند روسها این مبلغ را نپذیرفتند بعد انگلیس ۵۰۰،۰۰۰،۰۰۰ لیره تکلیف کرد باز روسها رد کردند و بالأخره در ۴۰۰،۰۰۰،۰۰۰ لیره اتفاق حاصل شد که پس از مذاکرات زیاد قسمت انگلیس ۲۰۰،۰۰۰،۰۰۰ لیره در ۲۳ جمادی الاولی ۱۳۳۱ پرداخته شد بشرایط مالی تنزیل صدی هفت و ضمانت عایدات گمرکات جنوب و پرداخته شدن از قرض آینده و در صورت سر نگرقتن استقراض تا ۱۸ شعبان ۱۳۳۳ باقساط ششماهه هر قسطی ۲۵۰،۰۰۰،۰۰۰ تومان (که قسط اول در همان تاریخ باید پرداخته شود) از فاضل عایدات گمرکات جنوب اصلاً و فرعاً (که بدین ترتیب تقریباً در دو سال و نیم تمام می‌شد). در صورت عدم کفایت فاضل عایدات گمرکات جنوب عایدات مالیاتی تریاک و مسکرات ولایات جنوب نیز یک ضمانت دیگری برای پرداخت اقساط این مساعده مقرر شد. (۱) تا تاریخ مزبور فقط تنزیل (سالی ۱۴،۰۰۰ لیره) بایستی ادا میشد. ۳۰۰،۰۰۰ لیره آن بایستی برای مخارج حکومت فارس کنار گذاشته میشد و ۱۰۰،۰۰۰ لیره برای بنای گمرکخانه در بوشهر قیمت خرید اسلحه برای قشون حکومتی فارس (۱۰۰۰ تنگ و ۵۰۰،۰۰۰ تنگ) از هندوستان نیز شرط شد که از این حصه انگلیسی ادا شود.

حصه روسی (پس از آنکه بواسطه اشکالات زیاد بانک روس در مظنه لیره که نسبت بمظنه‌ای که بانک شاهنشاهی حصه خود را ادا کرد ۴۰۰۰ لیره بدولت ایران زیان میکرد مدتی تاخیر افتاد) در حدود ۳ جمادی الآخره ۱۳۳۱ پرداخته شد باز بتنزیل صدی هفت که باید سر هر شش ماه ادا شود (آخر ماه ژوئن و دسامبر روسی) و ضمانت عایدات گمرکات ایران باستانهای گمرکات فارس و خلیج فارس و ادا شدن از قرض آینده و در صورت سر نگرقتن استقراض اصلاً و فرعاً از فاضل عایدات گمرکات مزبور ابتدا از ۲۰ شعبان ۱۳۳۲ (قره ژوئیه روسی ۱۹۱۴ میلادی) باقساط متساوی شش ماهه در شش قسط یعنی تاسه سال از تاریخ مزبور در آخر هر ماه ششم و دوازدهم از سال روسی پرداخته شود. در صورت عدم کفایت فاضل عایدات گمرکات مزبور کسر آن از سایر عایدات پرداخته شود. اگر در انتهای سه سال مزبور کار قرض جدید انجام یافت آنچه از این مساعده بر ذمه دولت باقی است دفعه از وجوه همان قرض ادا شود. امتیاز کشتی رانی در دریایچه اورمیّه نیز شرط غیر مستقیم این مساعده روسها شد. بعلاوه روسها اصرار کردند که قریب ۴۰۰،۰۰۰ لیره از وجه این مساعده برای مطالبات عقب افتاده قرضخانه ایرانی و توسیع اداره آن کنار گذاشته شود. (۲)

(۱) این شرط مدتی بعد از پرداخته شدن مساعده یعنی در ۱۶ جمادی الآخره ۱۳۳۱ تکلیف و در ۲۳ رجب همان سال قبولانیده شد.

(۲) نصف تمام مبلغ این مساعده مشترک برای مخارج قراسورانی تخصیص شد.

۱۳ - مساعده انگلیسی و هندی سنه ۱۳۳۱ بمبلغ ۱۰۰،۰۰۰ لیره

چون ۱۵۰،۰۰۰ لیره وجهی که از حصه انگلیسی مساعده (قره ۱۰) برای مخارج قراسورانی فارس کنار گذاشته شده بود در کار تمام شدن بود و از آنطرف قراسورانی در زیر اداره صاحب منصبان سوئدی نقشه تازه‌ای برای تشکیل قوای مهمه نظامی در فارس و سایر ولایات طرح ریزی کرده مشغول اجرای آن بود لهذا دولت انگلیس مصمم شد یک مساعده جداگانه مخصوص غیر از مساعده مشترک (قره ۱۲) بدولت ایران بپردازد ولی بشرط آنکه ماهی ۸۰،۰۰۰ لیره (۱) بنظارت مستقیم خزانه‌دار کل و غیر مستقیم وزیر مختار انگلیس و تصویب فرمانده کل قراسورانی در طهران بتوسط مأمور مالیه شیراز بدست فرمانده قراسورانی در ایالت فارس رسیده و صرف قراسورانی فارس شود و در بانک شاهنشاهی بحساب جداگانه و بعنوان «خزانه داری کل قراسورانی فارس» گذاشته شود و همه خریدها بهراج و مناقصه عمومی بعمل آید. این مساعده در ۲۹ جمادی الاولی ۱۳۳۱ بدولت ایران پرداخته شد. شرایط مالی این مساعده باز بعینه همان شرایط چهارقره مساعده‌های سابق الذکر است یعنی تنزیل صدی هفت، و ادا شدن از قروض آینده و در صورتیکه قرض سر نگیرد بعد از پرداخته شدن اصل و فرع مساعده‌های سابق الذکر تماماً (۳۴۰،۰۰۰ لیره) شروع پرداختن این مساعده خواهد شد بهمان ترتیب یعنی اقساط شش ماهه از قرار قسطی ۲۵۰،۰۰۰ تومان.

۱۴ - مساعده انگلیسی سنه ۱۳۳۲ بمبلغ ۵۰۰،۰۰۰ لیره

از تفصیل این مساعده بواسطه آنکه کمی بیش از در گرفتن جنگ دنیا گرفته شده اطلاعی نداریم فقط در جزو صورت حسابی که در سالنامه انگلیسی آف الذکر از مساعده‌های انگلیسی میدهد مجموع آنرا ۴۹۰،۰۰۰ لیره ذکر میکنند و از این قرار علاوه بر مساعده‌های مختلف بمبلغ ۱۴۰،۰۰۰ لیره (حصه انگلیسی از قره ۹ و ۱۰ و تمام قره ۱۱) که در سنه ۱۳۳۰ داده شده و حصه انگلیسی از مساعده قره ۱۲ و تمام قره ۱۳ بمبلغ ۳۰۰،۰۰۰ لیره یک قره دیگر بمبلغ ۵۰،۰۰۰ لیره نیز بعدها گرفته شده که جمعاً به ۴۹۰،۰۰۰ لیره بالغ شده است. در مراسلات دولتی که در باب مسئله استمهال میان دولت ایران و سفارت روس و انگلیس رد و بدل شده و صورت آنها در جراید ایران دیده شده نیز مبلغ مساعده‌های انگلیسی باز ۴۹۰،۰۰۰ لیره نوشته شده. (مراسله سفارت انگلیس مورخه ۲۰ ماه سپتامبر فرنگی سنه ۱۹۱۷ میلادی مطابق ۳ ذی الحجه ۱۳۳۵). هم چنین در مرسله‌ای که دولت ایران در باب تقاضای استمهال بتاريخ ۱۳ رجب ۱۳۳۳ بدو سفارت نوشته شرح قروض را بیان طور میدهد: «استقراض طلای ۱۹۰۰ و ۱۹۰۲ و استقراض تثبیت شده ۱۹۱۱ و مساعده ۲۰۰،۰۰۰ لیره انگلیسی ۱۹۱۳ که راجع است بدولت بهیچ روسیه - استقراض هند ۱۹۰۴ و قرض ۱۹۱۱ که استهلاك آن از ۱۹۱۶ بایستی شروع شود، مساعده‌های ۱۹۱۲ و ۱۹۱۳ و ۱۹۱۴ که اقساط استهلاك آنها هنوز معین نشده و راجع است بدولت فحیمه انگلیس.» که از این قرار هم معلوم میشود مساعده‌ای در سنه ۱۹۱۴ میلادی = ۱۳۳۲ گرفته شده است. این مساعده بنظر میاید باز برای همان مخارج قراسورانی فارس باشد که در موقع تمام شدن ۱۰۰،۰۰۰ لیره مساعده قره ۱۳ که از قرار ماهی ۸۰۰۰ لیره بایستی در ماه جمادی الآخره ۱۳۳۲ تمام میشد تا باین همان مقصود داده شده است.

(۱) از این قرار تا ۱۹ جمادی الآخره ۱۳۳۲ کافی میشد. ابتدا قرار بود که درست ماهی ۸۰۰۰ لیره داده شود ولی بعدها بواسطه عملی و قابل اجرا نبودن آن اجازه داده شد که بشرط نظارت قونسول انگلیس در شیراز و تعهد او که تا آخر سال کفایت نماید در موقع لزوم بیشتر و کمتر گرفته شود. اگرچه این مساعده بتدریج و اقساط پرداخته شد ولی تنزیل آن از ۲۹ جمادی الاولی ۱۳۳۱ بر ذمه دولت قرار گرفت و فقط دولت میتواند که از آنچه در پیش بانک باقی است تنزیل جداگانه بگیرد.

منقول از ستون قبل ...	۶۴۲'۰۰۰	تومان
ازبابت مطالبات ادارهٔ تومانیانس ..	۵۰۰'۰۰۰	»
ازبابت مطالبات ادارهٔ جمشیدیان ...	۴۰۰'۰۰۰	»
ازبابت ادعاهای خسارتها که باتیاع انگلیس در انقلابات وارد آمده بنا بر قول وزیر مختار انگلیس ...	۷۰۰'۰۰۰	»
ازبابت ادعاهای خسارتها که باتیاع روس در انقلابات وارد آمده بنا بر قول وزیر مختار روس (۱) ...	۱'۸۰۰'۰۰۰	»
جمع کل ...	۳'۲۳۲'۰۰۰	تومان

اقتباس از صورت دیگری که مرناز بلژیکی خزانه دار کل ایران بتاريخ ۱۸ رمضان ۱۳۳۰ بوزیر مختار انگلیس داده (۲):

قروض جاری بیانک استقراضی ...	۲۲۵۰'۰۰۰	تومان
ازبابت عقب افتاده‌ها بیانک مزبور ...	۱۱۲'۰۰۰	»
به تومانیانس ...	۱۵۰'۰۰۰	
جمع تخمینی خسارتهای تصفیة نشده ..	۱'۷۰۰'۰۰۰	
جمع کل ...	۲'۱۸۷'۰۰۰	تومان

۱۷ - قروض دولت بیانک شاهنشاهی و بانک استقراضی از بابت قبول قروض اشخاص و تجارتخانه‌های متفرقه .

در این اواخر یعنی از اوایل سنه ۱۳۳۱ بواسطهٔ عودت اتمام خودسری و قورت و نبودن مجلس شورای ملی و نظارت ملت در امور عامهٔ تربیاتی بیش آمد که اشخاص متفرقه بواسطهٔ ساختن با وزیرای عهد و جفت و کلک‌های خصوصی بدان کامیاب شدند که قروض شخصی خود را بیانکهای شاهنشاهی و استقراضی مانند زمان سابق مظفرالدین شاهی بعهدهٔ دولت واگذار شده و جزو قروض دولت در بیاورند. ما بواسطهٔ کوتاهی دست از اسناد و مأخذهای لازمهٔ فعلاً از عند و اسامی تمام اشخاصی که توانستند قروض خود را بگردن دولت بیاندازند و میزان و مبلغ قروض آنها کاملاً اطلاع نداریم لکن آنچه را که محقق میدانیم همان قروض ارباب جمشید (بن بهمن تاجر معروف زردشتی) است و بدین قرار:

۱ - قروض ارباب جمشید بیانک شاهنشاهی که ظاهراً در اوایل سنه ۱۳۳۱ بعهدهٔ دولت منتقل و جزو قروض دولتی بیانک مزبور شده است ۲۰۲۰۰۳۷ تومان و ۴ قران.

این قرض در دو ققره بوده که یکی ۱۸۰'۰۰۰ تومان و دیگری ۲۲۰'۰۳۷ تومان و ۴ قران بود که دولت بتنزیل صدی ۴ بعهده گرفت.

ب - قروض ارباب جمشید بیانک استقراضی که ۱۰۲۶۴'۳۴۷ تومان و ۶ قران و ۱۷ شاهی بتاريخ ۶ جمادی الاولی ۱۳۳۲ بعهدهٔ دولت منتقل و جزو قروض دولتی بیانک مزبور شده است.

این قرض عبارت از دو ققره است یکی قرض شخصی ارباب جمشید بیانک استقراضی که در تاریخ اول سال روسی ۱۹۱۴ میلادی مطابق ۱۶ صفر ۱۳۳۲ معادل ۸۷۷'۳۷۹ تومان و ۷ قران بوده و دولت ایران بعهدهٔ خود گرفته که این مبلغ را بطور استهلاك از تاریخ مزبور در مدت چهل سال باقسط پردازد باین ترتیب که در سوم هر ماه دسامبر روسی از هر سال مبلغ ۲۱'۹۳۴ تومان و ۴ قران ببلایهٔ تنزیل قرض که در بیست سال اولی بنرخ صدی ۴ و در بیست سال دومی بنرخ صدی ۶ تأدیه کند. دیگری قروض ضمانتی ارباب جمشید بود بیانک استقراضی یعنی

(۱) غیر از روس و انگلیس دول دیگر هم باستانهای عثمانی نیز ادعاها داشتند که در تاریخ مزبور تقریباً یک کرور تومان میرسید، مقدار ادعای عثمانی معلوم نیست. (۲) کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ - ۱۹۱۳ میلادی - مراسله ۳۲۸.

مختل است که این مساعده نیز همان شرایط مساعده‌های اخیر انگلیسی را داشته باشد.

۱۵ - قرض عند المطالبه بکارخانهٔ اسلحه سازی شنیدر (۱) در پاریس ۱'۲۰۰'۰۰۰ تومان .

ظاهراً در سفر سوم مظفر الدین شاه بفرنگ (۱۳۲۳) بود که در پاریس مبلغی اسلحه بکارخانهٔ مزبور سفارش دادند که عبارت بود از چند باطری توپ شنیدر و مقداری تفنگ لویل و ذخیرهٔ آنها. با آنکه اسلحه و ذخیره تسلیم شد پول آنها پرداخته نشده و هنوز بر ذمهٔ دولت باقی است. این قرض گویا قریب ۶'۰۰۰'۰۰۰ فرانک باشد ولی در صورت حسابها که خزانه داری کل ایران ترتیب داده همه جا بیزان قران ایران (۱۲'۰۰۰'۰۰۰ قران) ثبت شده (۲).

۱۶ - قروض عند المطالبه متفرقه از قبیل حساب جاری و مطالبات و ادعاهای مختلف قریب به ۴'۰۰۰'۰۰۰ تومان .

این نوع مطالبات متفرقه در زیر عناوین خیلی زیادی هستند که مهم ترین آنها عبارت است از حساب جاری با بانکهای روس و انگلیس که بعد از یک کاسه کردن حسابهای جاری سابق باز ثانیاً بتدریج گرفته شده (۳) و حساب تجارتخانه‌ها و صرافخانه‌های تومانیانس و جهانیان و ارباب جمشید و ادعاهای دول خارجی برای خسارت اتیاع خودشان و غرامت تلفات و دزدیهای پستی و غیره. این قروض عند المطالبه در دو ققره صورت حسابی که از طرف خزانه داری کل ایران در زمان مرناز داده شده بطور مختلف ثبت شده که ما در اینجا درج میکنیم:

اقتباس از صورتی که مرناز بلژیکی خزانه دار کل ایران بتاريخ ۱۴ ربیع الاول ۱۳۳۰ به سیر جورج بارکلی وزیر مختار انگلیس در طهران داده است (۴):

ازبابت حواله‌های بی محل (۵) بیانک شاهنشاهی	۳۳۰'۰۰۰	تومان
ازبابت حواله‌های بی محل بیانک استقراضی	۱۱۲'۰۰۰	
ازبابت خسارت دزدیهای پست ...	۲۰۰'۰۰۰	
مجموع ...	۶۴۲'۰۰۰	تومان

(۱) Schneider

(۲) معلوم نیست که این ۱'۲۰۰'۰۰۰ تومان که در صورت حساب خزانه داری کل در سنه ۱۳۳۱ دیده میشود تمام اصل قرض است یا باقی مانده‌ای از آن. ظاهراً بنظر میناید که تمام قرض باشد که شاید معادل ۶'۰۰۰'۰۰۰ فرانک فرانسوی بوده است زیرا که در صورت حسابهای خزانه داری در سال ۱۳۳۱ جزو قروض عند المطالبه و غیر ثابت درج شده ولی در صورت جمع و خرج دولتی (بودجه) سنهٔ مالیة ایت تیل (۱۳۲۸-۱۳۲۹) در جزو مخارج دولتی آنجا که اقساط قروض ثبت است از آنجمله قریب ۲۰۰'۰۰۰ تومان « از بابت قرض کیانی شنیدر » قلمداد شده و بسیار بعید است که این مبلغ از بابت تنزیل فقط بوده باشد که در آن صورت از قرار صدی ۱۶ و نیم میشود. پس ممکن است که سالانه چیزی از اصل نیز پرداخته شده است و اصلش بیشتر از این مبلغ بوده است. سعد الدوله در جلسهٔ مورخهٔ ۲۰ ذی القعدة ۱۳۲۴ مجلس شورای ملی گفته « شش میلیون قرض کرده‌اند و اسلحه خریده‌اند. »

(۳) از مراسلهٔ سفارت انگلیس بوزارت خارجهٔ ایران مورخهٔ ۱۲ جمادی الآخره ۱۳۳۳ در باب اسکناس بانک شاهنشاهی معلوم میشود که بانک باز از بابت حساب جاری مطالباتی از دولت ایران دارد. همچنین در صورت مخارج سالانهٔ دولت ایران که بتاريخ ۴ شعبان ۱۳۳۱ وزیر مختار انگلیس بلندن اطلاع داده است ۵۰۰۰ لیره تنزیل سالانهٔ قرض جاری دولت بدو بانک قلمداد شده که چون از قرار صدی ۱۲ حساب شود تقریباً مقدار قرض جاری دولت بیانکهای مزبور در آن تاریخ قریب ۲۲۵'۰۰۰ تومان میشود.

(۴) کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ - ۱۹۱۳ میلادی - مراسله ۱ - Découvert (۵)

۸ ماه مارس فرنگی) بوده و بموجب مراسله سفارت روس مورخه ۱۸ ذی الحجه هانسال راجع بقبول استمهال ۵ جمادی الاولی ۱۳۲۳ (یعنی ۸ ماه مارس روسی بوده) و بموجب سالنامه انگلیسی سابق الذکر و مراسله سفارت انگلیس و روس بدولت ایران مورخه ۳ ذی الحجه ۱۳۳۵ تاریخ ابتدای استمهال ماه ژانویه فرنگی ۱۹۱۵ میلادی مطابق ماه صفر ۱۳۳۳ و بموجب یادداشت وزارت خارجه بدو سفارت درباب تسعیر میزان استمهال ۲۱ ماه صفر ۱۳۳۳ بوده است.

بموجب مراسله سفارت انگلیس و روس بدولت ایران مورخه ۳ ذی الحجه ۱۳۳۵ استمهال قروض بمبلغ ۳۰۰،۰۰۰ لیره فقط راجع بقروض با مدت بوده که هر ماهه این مبلغ را از عایدات گمرکات بدولت رد کرده باقی را از بابت استهلاک قروض مزبور اخذ میکردند ولی انگلیسها در باب ادای مساعده‌های خودشان که جمعا بالغ به ۴۹۰،۰۰۰ لیره بوده جداگانه مهلت داده و بعلاوه برای مخارج حکومتی فارس و بوشهر مساعده‌های جداگانه دادند و روسها نیز در ادای اقساط بعضی از قروض دولتی بآنها اصرار نکرده و از ۱۶ ربیع الاول ۱۳۳۳ باینطرف (فوریه ۱۹۱۵ میلادی) منظمآ مخارج قزاقخانه را خودشان بعنوان مساعده پرداخته‌اند.

این اظهار دو سفارت است ولی دولت ایران در تقاضانامه استمهال که در ۱۳ رجب ۱۳۳۳ بدو سفارت فرستاده هم برای قروض و هم برای مساعده‌های انگلیسی ۱۳۳۰ و ۱۳۳۱ و ۱۳۳۲ و برای مساعده آخری روسی ۱۳۳۱ نیز مهلت خواسته است.

در ادای اقساط استمهال که از قرار تسعیر ۳۰۰،۰۰۰ لیره انگلیسی بتومان پرداخته میشد لیره را در قسط دو ماهه اولی (یعنی ماه سپتامبر و اکتبر فرنگی از سال ۱۳۳۳) تقریباً از قرار ۵ تومان و ۴ قران تسعیر کرده‌اند لکن بعدها بواسطه تنزل قیمت لیره در ماه دسامبر فرنگی ۱۳۳۵ از قرار لیره ۲۵ قران و در ماه آوریل فرنگی هانسال (که گویا قرار ۲ تومان و ۷ قران و در ماه آوریل فرنگی هانسال) که گویا آخرین قسط بود) از قرار ۳ تومان و ۸ قران و ۱۵ شاهی تسعیر کرده‌اند.

در این مقاله هر جا که بانک شاهنشاهی ایران گفته شده مقصود بانک انگلیسی است که بموجب امتیاز نامه مورخه ۲۷ جمادی الاولی ۱۳۰۶ که بیارون ژولیوس رویتر (۱) انگلیسی داده شده در ایران باین اسم (۲) بنا شده است و هر جا که بانک استقراضی ایران (۳) گفته شده شعبه‌ای از بانک دولتی روس است در ایران که بموجب امتیازنامه غره شوال ۱۳۰۷ بنا شده است. — تومانیانس تجارتخانه ارنی است که در ایران و قفقاز مرکز دارد. — جمشیدیان همان اداره ارباب جمشید تاجر زردشتی معروف است. — جهانیان نیز تجارتخانه زردشتی دیگری است که هر دو تجارتخانه ورشکست شدند.

قروض اشخاص متفرقه بود بیآنکه که ارباب جمشید از آنها نزد بانک ضمانت کرده بود که جمعا پس از جرح و تعدیل معادل ۳۸۶،۹۶۷ تومان و ۹ قران و ۱۷ شاهی شده و دولت بهمه گرفته که این مبلغ را بطور استهلاک از تاریخ اول سال روسی ۱۹۱۴ میلادی در مدت ۲۵ سال باقسط مساوی هر ساله از قرار ۱۵،۴۷۸ تومان و ۷ قران و ۴ شاهی با تنزیل این قروض از قرار نرخ صدی ۴ که در هر سال حساب شود تأدیه نماید و بدتر از همه آنکه دولت متقبل شده که اگر در سر وعده یکی از اقساط هر کدام از این دو قرضه قروض بتعویق بیفتد و دولت نپردازد بانک حق دارد که قسط عقب افتاده را از هر نوع وجهی که از هر بابت و هر محل بیآنکه رسیده و متعلق بدولت ایران باشد مأخوذ دارد (۱).

۱۸ قرض دولت بحاج فرج صراف سنه ۱۳۲۷ قریب ۱۳۰،۰۰۰ تومان.

این قرض همان قرض شخصی محمد علی میرزا بتجارتخانه حاج فرج بود که در موقع خلق محمد علی دولت قبول کرده و بهمه گرفت و تنزیل آن را از صدی ۱۲ صدی ۷ پائین آورده و قسط بندی کردند که از عایدات خالصجات آذربایجان یا محل‌های عایدی دیگر پرداخته شود و محتمل است که تا حال کاملاً پرداخته باشد.

۱۹ — قرض دولت به علیوف از بابت پوست بره سنه ۱۳۲۷ ۲۰۰،۰۰۰ تومان (که ظاهراً پرداخته شده).

این قرض از بابت آن بود که در زمان استبداد صغیر محمد علی شاه امتیاز اخراج پوست بره را از ایران بعلیوف تاجر تبعه روس داده بود و بعد از اعاده مشروطیت دولت این قرارداد را رد کرده و نپذیرفت. دولت روس هم نظر بآنکه این امتیاز مخالف عهدنامه و تعرفه گمرکی با ایران بود که متضمن آزادی تجارت است مایل بیرم زدن این امتیاز شد و در نتیجه گویا در اواخر سنه ۱۳۲۸ امتیاز را موقوف داشته و بواسطه آنکه علیوف مزبور ادعای خسارت میکرد و قریب ۱۰۰،۰۰۰ تومان باطرافضای محمد علی میرزا پیشکش داده بود لهذا دولت قبول کرد که ۲۰۰،۰۰۰ تومان در پنج قسط سالیانه در پنج سال از قرار سالی ۴۰،۰۰۰ تومان بمشار ایه بپردازد.

۲۰ — قروض دولت عدل السلطنه (۲) و حاج باقر صراف و تومانیانس ...

این قروض مقدار و ترتیبش برای ما معین نیست فقط گویا دوتای اول از بابت قروض محمد علی میرزا بآنها بود و سومی از بابت معاملات جاریه دولت با آن صرافخانه است.

ملاحظات

تاریخ ابتدای استمهال بموجب مراسله سفارت انگلیس مورخه ۸ ذی الحجه ۱۳۳۳ راجع بقبول استمهال ۲۱ ربیع الثاني ۱۳۳۳ (یعنی

(۱) اشخاص متفرقه مزبوره که قروض آنها را ارباب جمشید بیآنکه ضمانت کرده بوده عبارت بودند از ابوالفتح میرزا سالار الدوله — غلامعلی خان امیر افخم حسام الملک — میرزا عبد الوهاب خان نظام الملک — میرزا احمد خان شیرازی مودب المالک — دوستعلی خان اعتصام السلطنه — ابوالفتح میرزا مؤید الدوله — محمد حسن خان اجلال السلطنه — میرزا محمد حسین خان سهام لشکر. از این اشخاص امیر افخم ۹۱،۰۰۰ تومان باقی ۱۳۰،۰۲۱ تومان و ۹ قران و ۹ شاهی قرض داشته‌اند و محتمل است که جمع مبالغ مزبوره با تنزیل عقب افتاده بمبلغ قروض ضمانتی جمشید بالغ شده است. ریز حساب فوق از طرف و توفیق الدوله در عریضه خودش بمجلس ملی برای مدافعه از تقییدات روزنامه رعد داده شده ولی از خارج میدانیم که سالار الدوله قریب ۲۷۰،۰۰۰ تومان بیآنکه روس بضمانت جمشید و گرو ملک خود مرد آباد مقروض بود. در این صورت شاید اصل مطلب این طور باشد که چنانکه در عریضه خود جمشید نیز که صورت آن در روزنامه چهره تا درج است مذکور است قروض ضمانتی مشارالیه اصلاً ۵۱۷،۳۴۰ تومان و کسری بوده و از این مبلغ بانک روس ۱۳۰،۳۷۲ تومان را بعنوان تخفیف بدولت ایران تقدیم کرده.

(۲) عدل السلطنه صندوقدار محمد علی شاه بود و از بابت صندوقخانه ادعای طلب داشت.

برای ضمانت قروض مختلفه درجاتی معین شده است بدین قرار:
گمرکات شمالی در درجه اول محل ضمانت قروض روسی (فقره - ۲ و ۳)
و در درجه دوم محل تحمیلات ثابت است که بموجب قرار دادها بعهده
گمرک گذاشته شده و در درجه سوم محل ضمانت قرض یک کاسه شده
بانک استقراضی (فقره - ۷) است - گمرکات جنوب در درجه اول
محل قرض هندی (فقره - ۵) و در درجه دوم محل قرض اسپانی
(فقره - ۸) و تحمیلات مقرر است - تاکرافخانه در درجه اول محل
قرض هندی (فقره - ۵) و در درجه دوم فقط تا سنه ۱۳۴۶ محل قرض
اسپانی (فقره - ۸) است - ضرابخانه در درجه اول محل قرض یک
کاسه شده روسی (فقره - ۷) است - شیلات بحر خزر در درجه اول
محل قرض هندی (فقره - ۵) است.

مقصود از تحمیلات مقرر و ثابت مقررهای است که دولت بر
حسب قرارداد مخصوص با یکی از دول خارجه ملتزم شده که از محل
معینی کارسازی کند مانند مستمری محمد علی میرزا (شاه مخلوع) که باید
توسط بانک استقراضی از گمرکات شمالی پرداخته شود و مخارج قزاقخانه
که دولت ایران از اواسط سنه ۱۳۲۵ بواسطه فشار روس متعهد شده که
مرتباً باز از همان محل پرداخته شود همچنین مواجب بعضی از مستخدمین
فرنگی که بموجب قرارنامه خودشان با دولت شرط کرده اند که گمرکات
محل ادای آنها باشد. تحمیلات مقرر بعهده گمرکات شمالی قریب
۵۰۰۰۰۰۰ تومان است.

پیش از شروع جنگ دنیائی دولت ایران سالیانه بعد از ادای اقساط
همه قروض و مساعده های روسی و قروض انگلیسی قریب ۷۵۰۰۰۰ تومان
فاضل عایدات گمرکات داشت که یک ثلث این مبلغ از گمرکات جنوب
و دو ثلث آن از گمرکات شمالی بوده است.

هر جا لفظ قرض گفته شده مقصود قرضی است که بهمان عنوان
بموجب یک قرار دادی راجع بدت و استهلاك آن گرفته شده باشد و
هر جا مساعده گفته شده مقصود وجوهی است که بعنوان پیشکی و علی
الحساب از یک قرض بزرگ آینده که در نظر بود بمبلغ قریب سی
ملیون تومان گرفته شود و همیشه از سال ۱۳۳۰ مذاکرات آن جاری بود
اخذ شده است.

همه مساعده های انگلیسی بالمناصفه از جانب دولت انگلیس و حکومت
هند ادا شده است.

شرایط مالی و تزیل و ترتیب ادای حصه انگلیسی از مساعده های فقره
۹ و ۱۰ و فقره ۱۱ بعینه مثل هم است و غالباً این سه مساعده باسم یک
مساعده ۱۴۰۰۰۰۰ لیره سنه ۱۳۳۰ ذکر میشود.

مهلتی که برای عقب انداختن تادیه اصل حصه انگلیسی از مساعده
اول (فقره - ۹) بر ای بعد از ۱۹ ربیع الثانی ۱۳۳۱ داده شد شامل

هرجا در این مقاله لیره گفته شده مقصود لیره طلای انگلیسی پوند
استرلینگ (۱) است، و هرجا منات گفته شده مقصود روبل روسی است
که اغلب از قرار ۹ منات و ۵ کپک یک لیره انگلیسی حساب شده
است. قیمت لیره هم پیش از جنگ ۵ تومان و ۴ قران و گاهی ۵ تومان
و ۳ قران بود.

در یادداشت متحد آلمانی که دولت ایران در اواخر رمضان ۱۳۳۰
در زمان وزارت خارجه مرحوم میرزا محمد علی خان علا السلطنه و
وزارت مالیه میرزا ابراهیم خان غفاری معاون الدوله در زبان فرانسه
سفارت روس و انگلیس فرستاده و صورتی نیز از قروض دولت ایران
در ضمن استدلالات خود داده اند مبلغ قرض اول روسی را (فقره - ۲)
بلفظ بجای ۲۲۰۵۰۰۰۰۰۰ منات ۲۰۰۰۰۰۰۰۰۰ منات و مبلغ قرض دوم
روسی را (فقره - ۳) بجای ۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰ منات ۱۲۰۵۰۰۰۰۰۰ منات
و تاریخ قروض یک کاسه شده بانک روسی را (فقره - ۷) ۱۹۱۰ میلادی
(بجای ۱۹۱۱) میدهد.

سالنامه انگلیسی - The Statement's year book - در جزو
قروض ایران حصه روسی از مساعده سنه ۱۳۳۱ را (که ۲۰۰۰۰۰۰ لیره
انگلیسی بود) ذکر نکرده در صورتیکه اولین موعد شروع بتادیه اصل
آن ۲۰ شعبان ۱۳۳۲ بود یعنی دو هفته پیش از شروع جنگ دنیائی
و لهذا ممکن است فقط یک قسط ششماهه آن که ۲۵۰۰۰۰۰ تومان باشد
ادا شده باشد. در ۲۷ صفر ۱۳۳۳ هم که موعد قسط دوم بوده عایدات
گمرکات بواسطه جنگ بقدری تنزل کرده بود که بیم آن میرفت که کل
عایدات کافی ادای اقساط منظمه قروض هم نباشد و پس از آن تاریخ هم که
استمهال برقرار شد و عملکرد گمرکات شمالی را بعد از منهای ۱۵۰۰۰۰ لیره ای که
ظاهراً حصه روسی از اقساط استمهال بود در وجه اصل و فرع مطالبات
خود مأخوذ می داشتند مشکل بنظر می آید که چیزی از اصل این مساعده
بروس تادیه شده باشد. و بنا بر این قویاً محتمل است که قسمتی از اصل
این مساعده هنوز بر ذمه دولت ایران باقی باشد. در مراسله دولت
ایران مورخه ۱۳ رجب ۱۳۳۳ هم که در باب تقاضای استمهال بدو
سفارت نوشته شده همین مساعده در جزو قروض روسی ذکر شده و
برای تادیه آن نیز مانند سایر قروض مهلت تقاضا شده است یعنی آنرا
مثل ادا نشده قلمداد کرده است در صورتیکه قسط اول در موعد
خودش که زمان جنگ نبود ظاهراً ادا شده است. و از اینکه سالنامه
مذکور مساعده های انگلیسی را تماماً باقی قلمداد کرده است معلوم میشود
که هنوز چیزی از این مساعده ها پرداخته نشده است و قرارهای سابق
بواسطه جنگ بهم خورده است.

از قروض دولت ایران فقط ۶۰۰۰۰۰۰۰ تومان نقره است و باقی
قروض طلا است.

ترتیبات بواسطه بروز جنگ ۳۳ خورد و باز تأدیة اقساط عقب افتاد.

باقی مانده مجموع قروض ایران در اول این سنه ماله یعنی نوروز ۱۳۳۶ بدین قرار است:

از قرض اول روسی فقره ۲	۲۱٬۶۲۳٬۶۳۳	منات طلا
» » دوم » »	۹٬۶۸۹٬۵۵۲	» »
» » یک کاسه شده روسی	۴٬۰۰۱٬۴۲۲	تومان فقره (۱)
» » هندی فقره ۵	۲۱۵٬۲۱۲	لیره انگلیسی
» » اسهامی » ۸	تقریباً	۱٬۲۳۲٬۰۰۰	» »
» مساعده های فقره ۹، ۱۰، ۱۱
» » ۱۲، ۱۳، ۱۴	تقریباً	۶۴۵٬۰۰۰	» (۲)
از قرض ارباب حبشید فقره ۱۶	»	۱٬۱۱۵٬۰۰۰	تومان

از قروض عند المطالبه و غرامتها تخمین صحیحی ممکن نیست.

باین قروض اقساط ۲۸ ماهه استمهال را که ۸۴۰٬۰۰۰ لیره انگلیسی است باافع مرکب آن منهای ۲۳٬۰۰۰ لیره از آن که بقول سالنامه انگلیسی ادا نشده و همچنین مخارج حکومتی فارس و بوشهر را که دولت انگلیس بعنوان قرض در مدت جنگ پرداخته و مخارج قراقضانه را که دولت روس بعنوان قرض پرداخته و شاید مبلغ اعانه های ۲۰۰٬۰۰۰ تومانی را هم که قریب شش ماه هیئت وزرای سپهسالار اعظم از روس و انگلیس گرفتند بیداضافه کرد.

بالجمله بموجب حسابی که یک قسمت آن تحقیقی و قسمت دیگر تخمینی است دولت ایران در نوروز سال ۱۳۳۶ نزدیک به ۵۰۰۰۰۰۰۰ تومان از هر حیث بخارجیه مقروض بوده است (۳).

این مقاله بقدری که در این گوشه فرنگ با دور دستی از مأخذهای ایرانی و دست رس نداشتن بایران و سد مخبرات میسر بود ترتیب شده و البته دارای نواقص زیادی است که اگر دست رس بمأخذهای اصلی میسر بود کاملتر و بهتر میشد.

سال ۱۳۳۱ بیشتر از ۳۰۰٬۰۰۰ تومان عایدی داشته و در صورت عدم کفایت از سایر عایدات دولتی برای تأدیة مساعده فقره ۱۲ و پس از تمام شدن آن بهمان ترتیب برای تأدیة اصل و فرع و تنزیلهای عقب افتاده مساعده فقره ۱۳ پرداخته شود.

(۱) این مبلغ در صورتی است که اقساط قرض مزبور مرتباً پرداخته شده باشد لکن بقول سالنامه انگلیسی از سنه ۱۳۳۲ با بنظر اقساط این قرض ادا نشده و بقیه آن ۵٬۱۸۲٬۵۱۵ تومان است (۹۵۹٬۷۲۵ لیره انگلیسی).

(۲) ۴۹۰٬۰۰۰ لیره از مساعده های انگلیسی و تقریباً ۱۵۵٬۰۰۰ لیره از مساعده روسی فقره ۲.

(۳) در جدای الآخره ۱۳۳۵ دولت ایران قریب ۵٬۰۰۰٬۰۰۰ لیره انگلیسی بخارجیه که از آن جمله ۹۰۰٬۰۰۰ لیره اش بدو بانک بوده (۴۰۰٬۰۰۰ بیانک شاهنشاهی و ۵۰۰٬۰۰۰ بیانک استقراری روس) و ۹۰۰٬۰۰۰ لیره هم بصرفاقتهای بومی مقروض بوده است. (کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱-۱۹۰۹ میلادی - مراسله ۳۲). در تاریخ ۲۵ رجب ۱۳۳۱ مجموع قروض دولت ایران ۶٬۷۵۰٬۰۰۰ لیره انگلیسی بوده است که از آن ۶٬۵۵۴٬۰۰۰ لیره بر ذمه دولت در آن تاریخ باقی بود. (کتاب آبی انگلیسی راجع بایران شماره ۱ - ۱۹۱۴ میلادی - مراسله ۲۹۵).

دو فقره مساعده دیگر (مساعده های فقره - ۱۰ و ۱۱) هم بود که جمعاً ۴۴۰٬۰۰۰ لیره میشد و از سال ۱۳۳۳ شروع بتأدیة اصل آنها بایستی میشد.

در باب ادای پنج فقره مساعده های انگلیسی سال ۱۳۳۰ و ۱۳۳۱ (فقره ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳) آخرین قرار پس از مهلت های مکرر که برای ادای اصل آنها داده شد چنین شده که از شعبان ۱۳۳۳ بتأدیة آنها شروع شود و ابتدا از بابت مساعده ۲۰۰٬۰۰۰ لیره ۱۳۳۱ (فقره - ۱۲) از فاضل عایدات گمرکات جنوب و در صورت عدم کفایت از سایر عایدات دولتی و مخصوصاً از مالیات تریاک و مسکرات ولایات جنوبی باقساط ششماهه هر قسطی ۲۵۰٬۰۰۰ تومان پرداخته شود تا وقتی که تمام شود و پس از آنکه مساعده های سه گانه ۱۳۳۰ (فقره - ۹ و ۱۰ و ۱۱) تماماً ادا و پرداخته شد آتوقت از عایدات مزبور بهمان ترتیب یعنی بهمان اقساط و همان مبلغ پرداختن مساعده آخری ۱۳۳۱ (فقره - ۱۳) که ۱۰۰٬۰۰۰ لیره است شروع شده و مرتباً ادا شود تا وقتی که تمام شود. لکن در باب ترتیب تأدیة مساعده های سه گانه ۱۳۳۰ (فقره - ۹ و ۱۰ و ۱۱) که ۱۴۰٬۰۰۰ لیره است قرار صریح کتبی در دست نیست که آیا پس از انقضای مهلت یعنی از ۱۸ شعبان ۱۳۳۳ باز بموجب قرارداد اولی باید تمام فاضل عایدات گمرکات جنوب بتأدیة آنها تخصیص شود (که در آن صورت تأدیة مساعده فقره ۱۲ باز عقب میافتد) و یا از محل های دیگر باید ادا شود یا آنکه این مساعده ها نیز مانند مساعده های ۱۳۳۱ باقساط ششماهه ۲۵۰٬۰۰۰ تومان باید تأدیة شود (که در آن صورت یا پیش از فقره ۱۲ و یا بلافاصله بعد از آن و پیش از فقره ۱۳ باید ادا شود). از مراسله تاونلی وزیر مختار انگلیس که در ۱۹ جمادی الآخره ۱۳۳۱ بیانک شاهنشاهی درباب ترتیب تأدیة مساعده ۱۰۰٬۰۰۰ لیره سنه ۱۳۳۱ (فقره ۱۳) چنان مفهوم میشود که در حقیقت دولت انگلیس همه مساعده های پنج گانه خود را که در سنه ۱۳۳۰ و ۱۳۳۱ داده و مبلغ جمع آنها معادل ۴۴۰٬۰۰۰ لیره انگلیسی شده یک قلم مانند یک مساعده فرض میکند که باید از ۱۸ شعبان ۱۳۳۳ باقساط ششماهه از قرار قسطی ۲۵۰٬۰۰۰ تومان پرداخته شوند (۱). ظاهراً تمام این

(۱) در کتاب آبی انگلیسی راجع بایران (شماره ۱ - ۱۹۱۴ میلادی) در مراسله شماره ۲۹۵ در ضمن شرح عایدات گمرکات جنوب میگوید «فاضل گمرکات بعد از ادای اقساط قروض قریب ۵۵۰٬۰۰۰ لیره است که از سال ۱۳۳۳ (۱۳۳۴؟) بواسطه شروع بادای اصل قرض فقره ۸ فاضل مزبور به ۹۹۰٬۰۰۰ لیره تنزل خواهد کرد و این مبلغ ابتدا بتأدیة مساعده های ۱۳۳۰ یعنی ۱۴۰٬۰۰۰ لیره (فقره ۹ و ۱۰ و ۱۱) صرف خواهد شد که در سنه ۱۹۱۶ میلادی (۱۳۳۴ - ۱۳۳۵) تمام میشود (۲) و پس از آن بادای مساعده های ۱۳۳۱ یعنی ۳۰۰٬۰۰۰ لیره تخصیص میشود که با تنزیلهای پس افتاده تا سنه ۱۹۲۸ (۱۹۱۸؟) میلادی (۱۳۴۶ - ۱۳۴۷) تمام میشود» لکن اقرب شقوق بصحت بنا بر آنچه از مقررات صریحه قراردادهای رسمی بدست میآید آنست که بنا بر آن بوده که تمام فاضل عایدات گمرکات جنوب کاملاً از ۱۸ شعبان ۱۳۳۳ بتأدیة اصل و فرع ۱۴۰٬۰۰۰ لیره مساعده های سه گانه ۱۳۳۰ (فقره ۹ و ۱۰ و ۱۱) صرف شود تا وقتی که تمام شود و از همان تاریخ ۲۵۰٬۰۰۰ تومان هر ششماهه از عایدات مالیات تریاک و مسکرات ولایات جنوبی (که تنها تریاک در

نظر اجمالی باوضاع ایران

تغییر و تبدیل هیئت وزرای ایران تندتر از بیرون آمدن شماره‌های روزنامه کاوه واقع می‌شود. همچنانکه ما در شماره قبل خبر تشکیل هیئت وزاره در اواسط ماه رمضان ریاست آقای نجفقلی خان صمصام السلطنه بختیاری بجهت اطلاع خوانندگان روزنامه کاوه نگاشتیم اینک بموجب اخبار اخیر تغییر هیئت مذکور و تشکیل هیئت جدید را در تحت ریاست آقای میرزا حسن خان وثوق الدوله که در تاریخ ۲۹ ماه شوال ۱۳۳۶ شروع بکار نموده‌اند از قرار ذیل مینگاریم:

آقای میرزا حسن خان وثوق الدوله رئیس الوزرا و وزیر داخله
 آقای علیقلی خان مشاور الممالک وزیر خارجه
 آقای میرزا حسن خان مشار الملک « ماله
 شاهزاده فیروز میرزای نصره الدوله « عدلیه
 آقای میرزا ابو الحسن خان دیر الملک ... « فواید عامه و تجارت
 آقای میرزا احمد خان نصیر الدوله « علوم و اوقاف

برای وزارت‌های جنگ و پست و تلگراف هنوز کسی معین نشده بوده لهذا موقتاً و بعنوان کفالت آقای قاسم خان سردار همایون اداره امورات وزارت جنگ و آقای محاسب الممالک اداره وزارت پست و تلگراف را در عهده گرفته‌اند.

این دور و تسلسل و این تغییر و تبدل تند تند را علت واقعی هنوز برای ما معلوم نیست ولی آنچه بقراین میشود احتمال داد باز همان وجود قشون دو دولت خارجی در داخله ایران و تحریکات انگلیسی است در خود طهران.

بنا بر آنچه بتحقیق پیوسته انگلیسها در ایران آرام نیستند و اتصالادسته‌های نظامی و مهمات بترت و بیرجند وارد کرده و از این طرف در خط همدان و قزوین پیش می‌روند. و باز از قراریکه روزنامه‌های طهران مینویسند قوای نظامی انگلیس در خط قزوین ورشت از طرف مجاهدین طوالش و مازندران در زیر ریاست میرزا کوچک خان کسمانی که بجنگی معروف میباشند چندین بار بمقاومت سخت برخوردارده و دوباره مراجعت کرده‌اند. لکن اخیراً - بنا بنگارش روزنامه‌های آلمان- انگلیسها وارد رشت هم شده‌اند. باز از قراریکه روزنامه‌های ایران اطلاع میدهند مأمورین انگلیس در حدود غرب از کار دسیسه و القاء فتنه و فساد میانه ایلات محلی فروگذاری ندارند و اخیراً (در ۲۷ ماه رجب ۱۳۳۶) ایلات کلهر و قلخانی و گوران بایل سنجابی هجوم برده و خود انگلیسها هم از طرف دیگر با توپخانه و جهازات هوانورد حمله نموده ایل مذکور را بکلی از پای در آورده‌اند و بقول خود قاسم خان سردار ناصر رئیس سنجابی تقریباً بانصد نفر از آنها تلف و دو کورور تومان خسارت دیده‌اند. علی اکبر خان سردار مقتدر سنجابی با دوازده نفر بقیه السیف از کسان خود در کوهها متواری و قاسم خان سردار ناصر مذکور برادر او از

طرف انگلیسها دستگیر و ببغداد فرستاده شده است. این دو سردار نامی دو پسر یگانه راد مرد غیور شیر خان صمصام الممالک مرحوم بزرگ و رئیس ایل سنجابی بوده و بجلافت و وطن پرستی معروف میباشند. - راجع بحركات طایفه جلو (۱) که ما در خصوص آنها شرحی در شماره « ۲۸ » کاوه نوشتیم که بتحریر انگلیسها در زیر فرمان صاحب‌منصبان فرانسه تشکیلانی برای خودشان درست کرده و اسباب فتنه و فساد میگرددند، از قراریکه روزنامه‌های طهران مینویسند اخیراً جمعی از طایفه مذکوره بجوالی سلماس و خوی رفته و چون جمعیت زیادی بوده‌اند در ضمن تدارک مسکن در دهات انصافات با اهالی محلی خصوصاً با اسمعیل آقای شکاک معروف به « سیمقو » رئیس طایفه شکاک طرف شده و کار منجر بزد و خورد گردیده و در یکی از این زد و خوردها که در قریه خسرو آباد واقع در نیم فرسخی دیلمقان میانه آکراد شکاک و جلوها اتفاق افتاده مارشیمون رئیس کل طایفه کلدان با داماد و برادرش کشته شده‌اند. کم کم آتش فساد بالا گرفته و نظر دقت اولیای دولت را جلب نموده و در نتیجه اقداماتی که از طرف وزارت امور خارجه بعمل آمده دولت فرانسه ۴۸ نفر صاحب‌منصب فرانسوی را از انجوالی خواسته و آنها هم در ۲۹ ماه رجب بقصد فرنگستان از تبریز عبور کرده‌اند. بعد یک قوه نظامی مرکب از دو هزار نفر سوار و سرباز که بالاخره شاهزاده امامقلی میرزا امیر نویان ریاست آن معین شده بود برای تنبیه اشرار و قلع ماده فساد تشکیل و بسلماس اعزام شده و بدو هیئت ناصحه‌ای مرکب از آقای میرزا صادق خان اجلال الملک و میرزا اسمعیل نویری و خلیفه ارمانه از تبریز بسلماس و آنجوالی گسیل داشته و در موقعی که هیئتی دیگر از طرف جلوها از اورمیه وارد بندر شرفخانه شده و اصلاح ذات‌البین را میخواستند قشون عثمانی از سرحد داخل خاک ایران شده و در اواسط ماه شعبان میانه عساکر عثمانی و جلوها شروع بزد و خورد گردیده است. -

از پنج شش ماه باینطرف مرض حصه در طهران شیوع بهم رسانیده و روزانه عدده کثیری باین مرض فوت میشوند. قیمت نان نظر بکثرتی که از طهران نوشته‌اند منی ۱۴ و ۱۶ الی ۱۸ قران است و آترا هم یک من نمیشود خرید بلکه مثل سایر چیزها فقط یک سیر و دو سیر میتوان خرید. قیمت برنج خورده منی ۲۲ قران، قد پنج تومان، لپه سیری سه عباسی است. عدده فقرای دار المساکین طهران بالغ بر دو هزار و هفتصد نفر شده و کمسیون دار العجزه در صدد است که بواسطه پاره اقدامات باز مقداری از عجزه و فقرار جمع آوری نماید.

در فارس - بواسطه مواظبت مجلسی مرکب از طبقات تجار و اعیان و مخصوصاً هیئتی که بنا تاواختها سرکشی مینماید نان بقدر کفایت بفقرای اهالی داده میشود و در بعضی نقاط دار المساکین باز کرده و جمع کثیری از فقرار اعاشه مینماید.

(۱) کلدانیهای خاک عثمانی که در موقع جنگ با ایران مهاجرت نموده‌اند.

همچنین میرزا مصطفی خان رئیس اداره تشخیص عایدات روز ۱۰ رجب ۱۳۳۶ بدست میر سید حسین خان فهم الممالک کشته شده است.
و بموجب اخبار اخیره لوگوتتی (۱) وزیر مختار اطریش در طهران نیز وفات کرده است.

وقایع جنگ فرنگستان

(از ۱۵ رمضان تا ۱۵ ذی القعدة ۱۳۳۶)

بهار امسال در صحراهای فرانسه منظره‌هایی دیده می‌بیند که مانند آنرا دیده بشری تا با امروز هرگز ندیده است. ۱۰ تا ۱۵ کرور مرد برومند و تندرست در مقابل یکدیگر جان در کف گرفته و با وسایل هجومی و دفاعی کاملی که نتیجه چندین قرن دانش و سعی و تکاپو است در تاف نمودن یکدیگر کوشانند.

پس از هجوم سومین آلمانها که شرح آن در شماره پیش «کاوِه» گذشت چند روزی نسبتاً خموشی و خاموشی جای غرش توپ و تفنگ را گرفت ولی آشکار بود که دو حریف در تدارک کارند تاکی از نو صور هجوم بصدای آمده و سربازان از قمر سنگرها برون جسته و میدان پهناور جنگ را نمونه روز رستخیز نمایند.

در همین هنگام آرامی باز در گوشه‌های دیگر عالم اتفاقاتی رخ داد که هر کدام بخودی خود دارای اهمیتی بود ولی ولوله جنگ صدای آنها را بزودی خفه نموده و از میان برد: در ۱۷ رمضان خبر کشته شدن امپراطور سابق روسیه نیکلای دوم منتشر شد و تلگرافی که از کینهاک پایتخت دانمارک در تاریخ فوق رسید مشعر بود بر آنکه بمناسبت نزدیک شدن دسته های چکو اسلوواک (۲) بشهر پکاتربورگ که نیکلای دوم در آنجا محبوس بود هیئت بولشویکهای آنجا از بیم آنکه مبادا امپراطور بدست دشمن افتد بنا بامر پترسبورگ اورا تیر باران نمودند. از اینرو نیکلای دوم آخرین پادشاه سلسله رومانوف که در سال ۱۳۱۲ بتخت نشسته بود پس از آنکه ۲۵ سال سلطنت نموده و در ۲۱ جمادی الأولى ۱۳۳۵ از تخت و تاج استعفا داده و ۱۵ ماهی نیز در اسیری بسر برده بود از میان رفت و سلسله رومانوف پس از ۳۱۴ سال سلطنت که از غزوة محرم سال ۱۰۲۲ شروع میشود بنظر میاید که یکباره خاموش شده باشد.

در همان هنگام که نیکلای دوم وداع زندگانی میگفت ارمنستان که قریب ۹۰۰ سال از استقلال محروم مانده بود قدی علم نموده و اعلان استقلال

در همدان - نیز بدستباری حکومت محلی هزار و ششصد نفر از فقرای خرابه نشین جمع شده و در چند باب کاروانسرا زندگانی مرتبی برای آنها تهیه کرده‌اند.

در زنجان - یک باب دار المساکین بهمت جمعی از تجار افتتاح شده از ششصد الی هفتصد نفر فقرا در آنجا اعاشه میشوند.

چندی است که بعضی از طوایف قشقایی بر ضد اقدامات انگلیس در فارس و قشون موسوم به «پلیس جنوب» برخاسته و نزاع میانه آنها و قشون حکومت فارس برپا است. نظر باخبار اخیره که مجراید انگلیس رسیده است شورش قشقائیان رو بخاموشی است و راه طهران و شیراز که مسدود شده بود باز شده است.

شاهزاده ناصر الدین میرزا پسر مرحوم مظفر الدین شاه از طرف وزارت جنگ بریاست کل اداره قزاقخانه منصوب شده و سرتیب مایدل رئیس سابق قزاقخانه که بروسیه مراجعت میکرده از طرف بالشویکی‌ها محکوم بقتل شده و در دریا غرقش کرده‌اند.

یاور شولبرگ رئیس سابق تأمینات نظمی در طهران بریاست تشکیلات نظمی خراسان مأمور شده است.

پنجاه نفر از اسرای اطریشی از حدود ترکستان مستخلص شده بمشهد آمده‌اند و آنچه از اسرای آلمانی و اطریشی برشت و مازندران می‌رسند از طرف جنگلی‌ها بیک ترتیب منظمی خرج راه داده و بهر نقطه که بخواهند فرستاده میشوند.

دولت ایران تمام روزنامه‌های طهران را بواسطه هتاک و فحاشی که در حق یکدیگر و سایرین میکرده‌اند بجز روزنامه «ایران» تا قرارداد ثانوی از انتشار منع نموده است.

از قرار خبری که در روزنامه‌های فرنگی انتشار یافت پرنس میرزا محمد علی خان علاء السلطه رئیس الوزرای سابق ایران در پانزدهم ماه رمضان ۱۳۳۶ در حالتیکه بیشتر از نود سال داشته است بدروود زندگانی گشته و برحمت حق پیوسته است. مرحوم مشار الیه پسر میرزا ابراهیم خان کار پرداز بمبئی و پدر آقایان میرزا مهدی خان مشیر الملک سفیر ایران در لندن و میرزا حسین خان معین الوزاره وزیر تجارت و فواید عامه سابق و یکی از رجال درجه اول دولت ایران و بشرافت نفس و پاک نیت معروف بود و در واقع فوتش موجب هراسان افسوس و دروغ است. نیز آقا شیخ محمد رضای مجتهد قمی از معارف علمای طهران، و آقا سید یعقوب صدر العلمای خراسانی و حاجی محمد اسمعیل کاشف دو وکیل خراسان در دوره دوم مجلس شورای ملی، و موید الممالک مدیر روزنامه ارشاد و صبح صادق و پلیس ایران وفات یافته‌اند.

آقا سید جلیل رکن الاسلام خلخالی مدیر روزنامه «کوکب ایران» در شب غزوة ماه جمادی الآخره ۱۳۳۹ در طهران از طرف دو نفر شخص مجهول مورد حمله شده و با چند تیر موزر بقتل رسیده است.

(۱) Logothetti

(۲) Tcheko-Slovak - چکو اسلوواکها عبارت از سربازان آتریشی هستند که اصلاً از تراد اسلاو هستند. سربازان مذکور پس از آنکه بدست روسها اسیر شدند بنا بدشمنی دیرینه که با دولت آتریش دارند داخل در قشون روس شده و بنای جنگ را گذاشتند تا آنکه بولشویکیها در روسیه سرکار آمدند و چکو اسلوواکها برضد آنها شدند و کم کم متفقین هم بآنها نزدیک شده و بیشتر از پیش آنها را برضد بولشویکیها تحریک نمودند و در چندین نقطه روسیه میان آنها و قشون بولشویکی جنگ در گرفت و هنوز هم جریان دارد.

شدوبدبختانه هنوز هم اثر آشکاری در میان نیست که از روی آن بتوان بیان این دوره و حشتناکرا ولو بتخمین هم باشد معین نمود چیزی که معلوم است این است که هر روز خونهای عزیز بسیار ریخته و ساختارهای فراوان ویران میشود چنانکه بنا باخبار رسمی در ظرف چهار سال جنگ تنها از طرف متفقین دست کم ۴۲ کروار نفس انسانی تلف شده و از این مقدار ۱۰ کروار از فرانسه، ۲۸۰۰۰۰۰۰ از انگلیس، ۲۴۰۰۰۰۰۰ از ایتالیا و بقیه از روسیه و سایر دول اتفاق بوده است. کوسمین^(۱) مأمور مطبوعات پترسبورگ رسماً اظهار داشته که تا ۲۵ شعبان ۱۳۳۶ (۵ ژولیه ۱۹۱۸) عده کشتگان روسی ۹ کروار و مجروح و معیوب ۱۲ کروار و اسیر ۶ کروار بوده که رویهمرفته ۲۷ کروار میشود. اکنون که دهه سوم دی القعدة ۱۳۳۶ شروع میشود باز در میدان جنگ فرانسه زد و خورد با شدت هرچه تمامتر در میان است تا عاقبت کار بکجا کشیده و نتیجه چه شود!

اخطار

راجع برسم الخطأ

از آنجائی که اغلب در مقام کتابت بواسطه مشابهت املائی یاء تنکیر و خطاب و اضافت و غیره بعد از های مخفی در آخر بعضی کلمات مانند هفته، زنده، بنده و غیره التباس واقع شده و گاهی در پاره موارد برای خوانندگان اشتباه حاصل میشود لهذا ما پس از تأمل زیاد برآن مصمم شدیم که بعد از این در این کلمات یاء تنکیر را اظهار کرده و قاعده املائی نسخه‌های قدیم فارسی را که بهمین نحو بود احیا و تجدید کنیم. فعلاً یاهای مذکور را کلیه بصورت همزه مینویسند و مثلاً در این دو جمله «بنده شایم» که در حقیقت «بندهی شایم» تلفظ میشود و «بنده از بندگان شایم» که «بنده‌ای از بندگان شایم» تلفظ میشود یاء اضافت در جمله اول و یاء تنکیر در جمله دوم بیک طور نوشته میشود و بسا که موجب اشکال در فهمیدن مطلب میگردد. و بواسطه قاعده املائی که ما در صدر ترویج آن هستیم یاء تنکیر همه جا ظاهر شده و یاء خطاب و اضافت بقرار قدیم نوشته و هر نوع التباس دفع خواهد شد. امیدواریم این قاعده املائی محل قبول و توجه ادبای عصر گشته و بتدریج رایج گردد.

توضیح

در شماره گذشته که فهرست اسامی و کلای سه دوره مجلس شورای ملی را درج کردیم در جدول مسلک و کلای دوره اول بملاحظه آنکه در مجلس اول فرقه‌های سیاسی موجود نبود تمایلات شخصی هر وکیل را بحسب تند روی و یا کهنه پرستی او مأخذ قرار داده و بهمان معنی بر حسب

نمود و شکفت در آن است که درست در همان هنگامی که امپراطور روس که خود را حامی ارمینیا میخواند بروی حیات چشم می‌بست ارمنستان بروی زندگانی و هستی دیده میگشود.

در ۲۳ رمضان خبر وفات اعلیحضرت سلطان محمد پنجم رسید که پس از ده سال سلطنت در ساعت ۷ بعد از ظهر روز مزبور دنیای فانی را وداع گفته و تاج و تخت را برادر خود وحید الدین گذاشت که باسم سلطان محمد ششم بتخت سلطنت نشست.

در ۳۰ رمضان فن کولمان^(۱) وزیر امور خارجه آلمان استعفا داده و فن هینتزه^(۲) بجای او منصوب گردید. فن هینتزه پس از آنکه مدتها در قشون دریائی خدمت نموده مأمور بحری آلمان در پترسبورگ گردید و خیلی جلب اطمینان درباریان روس را نمود و بالأخره تقریباً ده سال میشود که بکلی از خدمت بحری خارج شده و داخل در خدمت سیاسی شده است. اول چندی در مکزیک و بعدها از ۱۳۳۲ تا ۱۳۳۵ در چین سفیر بود و پس از آن در نروژ سفارت رفت تا آنکه در تاریخ فوق وزیر امور خارجه گردید. سن مومی الیه اکنون ۵۴ سال است. اما گذارشات جنگ چنانکه در شماره پیش «کاو» گفته شد سومین هجوم آلمان در میدان جنگ فرانسه در ۱۶ شعبان (۱۳۳۶) شروع شد و در مدتی اندک پیشرفت بسیار نمود.

در ۲۲ رمضان خبر رسمی آلمان میگفت که از عید نوروز (۷ جمادی الآخره ۱۳۳۶) تا روز مزبور (۲۲ رمضان ۱۳۳۶) که تقریباً ۳ ماه ونیم میشود ۱۹۱۴، ۵۴ اسیر و ۲۴۷۶ توپ و ۱۵۰۰۲۴ توپ مسلسل در میدان جنگ فرانسه بدست قشون آلمان افتاده است.

در ۶ شوال باز آلمانها چهارمین بار در همان جای هجوم سوم یعنی در قطعه از میدان جنگ که از مشرق شهر رنسن^(۳) شروع و بطرف جنوب یعنی بطرف رودخانه مارن متمایل شده و از آنجا پس از تشکیل دادن سه گوشه باز بطرف شمال (سواسن) روان میشود بنای هجوم را گذاردند و طولی نکشید که از رودخانه مارن هم که نزدیک پاریس در رودخانه سن میرزد گذشته و ۱۷۰۰۰ اسیر هم بدست آوردند. ولی متفقین که پاریس را بلافاصله در خطر دیده و ملتفت اهمیت مسئله بودند پس از تدارک بسیار در همان اوان در ۹ شوال با قوای بسیار جناباً در صدد جلوگیری قشون آلمان بر آمده و با شدت بسیار بنای حمله را گذاشته و با وجود تلفات بسیار هر روز نیز بر شدت هجوم خود افزودند. سران سپاه آلمان که از دیرگاهی باینطرف حفظ سرباز خود را لازم تر از حفظ قطعه سرزمین میدان مخصوصاً که بارها دیده شده که از نو با عملیات تازه بدست آوردن آن قطعه سرزمین ممکن است در بعضی نقاط میدان جنگ قشون خود را کمی عقب کشیدند و از اینرو دوباره قسمتی از آنچه در این سال از دست متفقین بیرون رفته بود بدانها برگشت.

در میان این زد و خورد های هولناک در ۲۳ شوال ۱۳۳۹ (اول اوگوست ۱۹۱۸) سال چهارم جنگ هم بپایان رسید و سال پنجم شروع

Kusmin (۱)

Reims (۳)

von Hintze (۲)

von Kühlmann (۱)

فهرست مندرجات جلد سوم.

بقیه قسمت پنجم: باب ۷ - دوره سلاطین بیگانه و ملوک الطوائف در شش فصل. ۸ - سلطنت اشکانیان در بیست و هشت فصل و دو ضمیمه. ۹ - سلطنت ساسانیان در بیست و هشت فصل.

قسمت ششم: حکومت و زندگی خانوادگی در شش فصل:

فصل ۱ - روابط طبقات ملت عموماً. ۲ - طبقه روحانیان. ۳ - طبقه لشکریان. ۴ - طبقه سوم یعنی چوپانان، برزگران، کارگران و بازاریان. ۵ - زندگی خصوصی و خانگی ایرانیان. ۶ - روابط فرقه‌های مذهبی و دیگر مذاهب در ایران.

قسمت هفتم - فنون و صنایع در پنج فصل:

فصل ۱ - زبان ایرانی و لهجه‌های آن. ۲ - خط ایرانی. ۳ - ادبیات قدیم ایران و کتاب آوستا. ۴ - ترجمه آوستا و ادبیات پس از آوستا. ۵ - صنایع ایران.

تصحیح

در شماره سابق «کاهه» (شماره ۲۹-۳۰) در صفحه ۱۱ در «صورت کابینه‌های وزرا در عهد مشروطیت» تاریخ کابینه‌های علاء السلطنه که «۲ صفر ۱۳۳۰» نوشته شده غلط چاپ شده «۲ صفر ۱۳۳۱» صحیح است.

کسپ تلسیس

یا

دو روی و نیرنگ انگلیس

از روی اسناد محرمانه انگلیسی در باب ایران

از سلسله انتشارات اداره «کاهه»

در اداره «کاهه» موجود است

قیمت ۳ مارک

آنکه آزادی محدود و معتدل یا کامل و مفرط را طالب بودند لفظ معتدل و آزادیخواه استعمال کردیم. بعد از انتشار جریده مطلع شدیم که این الفاظ که ما آنها را بواسطه تنگی دایره الفاظ و نداشتن کله‌ای که دلالت مطابقت بر مقصود داشته باشد بجای الفاظ فرنگی کنسروا (۱) و لیبرال (۲) استعمال کرده بودیم در بعضی اذهان تأثیر نا موافق کرده و دلالت مفهومی از آن استخراج کرده‌اند باین معنی که گویا معتدلهای آزادی طلب شمرده نشده‌اند در صورتیکه همه وکلا باستانی سه چهار نفر بلا شک مشروطه طلب و طالب آزادی بوده‌اند و فقط در آزادی طلبی بدرجات مختلف بوده‌اند چنانکه در آلمان و انگلیس هم همین تفاوت درجات موجود است.

بهترین تألیفات فرنگیها

در باره ایران

- ۶ -

۴ - «اطلاعات در باره ایران قدیم»

تألیف فریدریک اشیگل آلمان

فهرست مندرجات جلد دوم:

قسمت چهارم: مذهب ایرانیان قدیم دارای پنج باب:

باب ۱ - خدایان آسمانی در هفت فصل. باب ۲ - جهان ارواح در سی و پنج فصل. باب ۳ - جهان جسمانی در سه فصل. باب ۴ - عطف نظر با اصول مذهب زردشت. باب ۵ - فرقه‌های مذهبی ایران: زروانیان - کیومرثیان - اصول مذهب ایرانیان در کتاب هرودت - اصول مذهب ایرانیان در شاهنامه - اصول مذهب مانی - مزدک و پیروان او.

قسمت پنجم: تاریخ سیاسی ایران دارای شش باب:

۱ - اوضاع سیاسی ایران قدیم. ۲ - آغاز عظمت سلطنت ایرانیان - سلطنت مدی. ۳ - قوت گرفتن سلطنت ایران و ترقی و شکوه خاندان هخامنشی در چهار فصل. ۴ - سلطنت خاندان هخامنشی در حال خاتمه پذیرفتن در یازده فصل. ۵ - انقراض سلطنت هخامنشیان - سلطنت اسکندر بزرگ - داریوش سوم. ۶ - افسانه اسکندر در نزد ایرانیان. ضمیمه: بازارگاد (دشت مرغاب) - رودخانه سوس (شستر) - پارتها.

Liberal (۲) Conservateur (۱)